

*Tato kniha vznikla v rámci projektu Grantové agentury České republiky P405/12/G148
„Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období“.*

ems

CENTRUM MEDIEVISTICKÝCH
STUDIÍ AKADEMIE VĚD ČR
A UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE
PŘI FILOSOFICKÉM ÚSTAVU AV ČR, v. v. i.,
Praha

F

FILOSOFICKÝ ÚSTAV
AV ČR, v. v. i., Praha

Lektorovali:

Prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.

Mgr. Dušan Coufal, Th.D.

© Milena Bartlová, Jan Biederman, Lenka Bobková, Tomáš Borovský, Jaroslav Boubín,
Pavčina Cermanová, Martin Čapský, Martin Čechura, Petr Čornej, Petr Elbel, Ota Halama,
Lenka Hlávková, Jan Hrdina, Antonín Kalous, Martin Musílek, Martin Nodl, Robert Novotný,
Pavel Soukup, Jaroslav Svátek, Hana Vlhová-Wörner, Blanka Zilynská, 2014

Cover © Vladimír Vimr, 2014

Typo © Bohuna Broumová, 2014

Maps & Diagrams © Jaroslav Synek, 2014

Všechna práva vyhrazena

All rights reserved

ISBN 978-80-7422-277-1

Království dvojího lidu (1437–1485)

Petr Čornej

Ukončení revoluce a nastolení míru přivítala s úlevou většina obyvatel českomoravského prostoru i okolní země, jež se už nemusely obávat pustošivých vpádů husitských vojsk. Vydechli si také čeští a moravští katolíci, kteří navzdory husitské převaze neopustili své náboženské vyznání, prokázali věrnost nadosobním ideálům a nejednou též velkou míru statečnosti. I když spolehlivé údaje chybí, odhady uvádějí, že se v Čechách na sklonku revolučního období hlásilo k husitské konfesi až 70 procent lidí, zatímco na Moravě byl poměr víceméně vyrovnaný. Ostatní korunní země, tedy Slezsko a obojí Lužice, zůstaly katolické. Tato skutečnost naznačovala budoucí komplikace v náboženské i politické sféře.

V konfesijním ohledu se Čechy a Morava změnily s oficiálním pozhénáním basilejského koncilu v země „dvojího lidu“, husitů a katolíků, mezi nimiž nutně existovala tenze, živená na jedné straně latentní touhou katolické církve restituovat poměry z doby před rokem 1414, a na straně druhé kališnickým přesvědčením o správnosti vlastní interpretace Božího zákona. Revoluční dění, protihusitské kruciáty, na nichž participovali též bojovníci z katolických oblastí Koruny české, i husitská tažení do Slezska a obojí Lužice rozvolnily nepřiliš pevná pouta mezi převážně utrakvistickým Českým královstvím a katolickými vedlejšími zeměmi. Ačkoli české soustátí přežilo revoluci bez podstatných ztrát, netvořilo kompaktní celek a jeho jednota, založená na lenních vztazích vedlejších zemí k České koruně, byla spíše formální. V důsledku oslabení vnitřních vazeb vznikalo nebezpečí dezintegračních tendencí, jež v letech 1469–1490 vyústily ve faktické rozdělení korunních zemí. Tak daleko však roku 1436 nikdo nedohlédl. Naopak, jihlavské dohody posilovaly naději, že se České království opět stane organickou a respektovanou složkou západokřesťanského světa, byť jeho někdejší velmocenskou pozici natrvalo odvál čas.¹

Riziko politické nestability přinášela již Zikmundova smrt. S téměř sedmdesátiletým mužem vymírala v mužské linii lucemburská dynastie a uprazdňovaly se významné středoevropské trůny. Zikmund si byl těchto skutečností vědom, a proto v posledních měsících života usiloval, aby vládu v českém soustátí i v Uhrách převzal dědickým právem jeho zeť, rakouský vévoda a moravský markrabě Albrecht V. Habsburský, v němž spatřoval i budoucího panovníka Svaté říše římské. Naplnila by se tak dlouhodobě živá idea scelení středoevropského prostoru formou personální unie, která by poskytovala jejímu vládcovi potřebné mocenské zázemí jak pro boj se silící osmanskou expanzí, tak proti odstředivým tendencím na severozápadě Svaté říše římské, ohrožované rozpínavostí burgundského vévody Filipa III. Dobrého. Kompaktáta i úmluvy mezi utrakvisty a císařem Zikmundem garantovaly právní zakotvení revolučních změn a vytvářely reálný předpoklad, aby se součástí tohoto projektu staly i husitské oblasti Českého království a Moravy.

Ač umírající Zikmund činil pro zrod středoevropské personální unie vše, co mohl, narážela jeho politická závěť na dvě závažné překážky. První představovaly zájmy Polska, jehož zahraničněpolitickou linii určoval v době nezletilosti krále Vladislava III. krakovský biskup Zbyhněv Olešnický. Mezi dlouhodobé polské priority patřilo ovládnutí alespoň části jižního pobřeží Baltu na úkor Řádu německých rytířů, opětovné připojení Slezska a v případě vhodné konstelace obsazení českého i uherského trůnu příslušníky jagellonské dynastie. Jagellonci by se tak stali nejmocnějším středoevropským panovníckým rodem, kontrolujícím rozsáhlé oblasti od Baltu až k Černomoří. Očekávaná Zikmundova smrt nabízela Polsku vítanou příležitost alespoň část proponovaných záměrů uskutečnit.² Druhá překážka úzce souvisela s první. Radikálněji smýšlející husité, kteří roku 1436 po Zikmundově uznání českým králem ztratili vládu nad Prahou i rozhodující politické slovo, se cíleně orientovali na Polsko ve správné předtuše, že Albrecht bude pokračovat v Lucemburkově politice. Tato obava spojovala tábory v čele s Bedřichem ze Strážnice s východočeskými husity i s pražskými stoupenci Jana Rokycany, který pobýval v královéhradeckém exilu.³

Zikmund, Albrecht i jeho manželka (a jediná císařova dcera) Alžběta Lucemburská neponechali nic náhodě. Za rizikový faktor považovali i Zikmundovu choť Barboru Celjskou, která jako korunovaná uherská a od 11. února 1437 též česká královna mohla hrát v řadě aspektů důležitou roli. Hlavním důvodem jejího zajetí, provedeného z Albrechtovy iniciativy a se Zikmundovým souhlasem 5. prosince 1437, byla zřejmě touha císařova zetě zmocnit se Barbořiných obrovských statků v Uhrách a možná i snaha preventivně oslabit nespokojené východočeské husity, k jejichž významným centřům náležela královnina věnná města (Hradec Králové, Chrudim, Vysoké Mýto, Polička, Jaroměř, Dvůr Králové, méně již Trutnov a poněkud stranou ležící Mělník). Pozdější zprávy o Barbořině spiknutí s cílem převzít v součinnosti s Polskem vládu v Českém království i na uherském teritoriu jsou s největší pravděpodobností záměrnou dezinformací, dodatečně zdůvodňující razantní zákrok proti královně.⁴ Albrechtovi Habsburskému se zprvu vše dařilo. Po Zikmundově skonu jej uherský sněm v Bratislavě přijal

jako uherského panovníka, 1. ledna 1438 ho ve Stoličném Bělehradu (Székesfehérvár) ostrihomský arcibiskup korunoval uherským králem a 18. března 1438 byl ve Frankfurtu nad Mohanem zvolen římským králem.⁵ Od té chvíle (s výjimkou let 1742–1745) náležela vláda v Říši pouze členům habsburského rodu, který v průběhu 16.–17. století uvedl v život Zikmundovu ideu mocné středoevropské podunajské říše.

Větší komplikace se vyskytly v Čechách. Blok katolické a umírněné kališnické šlechty, hlavní opora Zikmundovy vlády, se již na konci prosince 1437 vyslovil pro Albrechtův nástup na český trůn. Habsburka, byť ochotného potvrdit kompakťata a porevoluční status quo, si ale nepřáli důslední husité. Táborská strana, vlivná část východočeských husitů i pražští Rokycanovi přívrženci v čele s měšťanem Janem Velvarem preferovali polského kandidáta, teprve jedenáctiletého prince Kazimíra Jagellonského. Albrechtovi stoupenci však získali převahu, když 21. ledna 1438 pozatýkali v Praze vůdčí osobnosti zdejší protihabsburské opozice v čele s Janem Velvarem a buď je uvěznili, nebo vypověděli z města. Získali tak časový náskok a otevřeli Habsburkovi cestu do Prahy. Počátkem června byl Albrecht, poté co souhlasil s korunovační kapitulací, uznán v Jihlavě přítomnými zástupci českých stavů českým panovníkem. Kompromisní formulace o jeho přijetí, volbě a dědičných nárocích (rozumí se prostřednictvím manželky Alžběty Lucemburské) reflektovala spektrum názorů, jež do problematiky obsazování českého trůnu vnesla husitská revoluce.⁶ Platí to rovněž o Albrechtově české korunovaci, uskutečněné 29. června 1438. Ve Svatovítské katedrále mu, v rozporu s dikcí korunovačního řádu Karla IV., vložili na hlavu Svatováclavský diadém čtyři představitelé katolické a kališnické vysoké šlechty společně s olomouckým biskupem Pavlem z Miličína. Světská moc se tak i v rámci korunovačního aktu stavěla na roveň moci duchovní a zároveň manifestovala, že se Albrecht stává českým panovníkem především z vůle české nobility.⁷ V Habsburkův prospěch hrál roli i moment státoprávní povahy. Jako český král a zároveň moravský markrabě obnovil svazek mezi Čechami a Moravou, narušený roku 1423, kdy Zikmund formou dynastické úmluvy předal většinu moravského území právě Albrechtovi.

Opozice, tvořená důslednými husity, k nimž se přidali význační představitelé utrakvistické šlechty (zejména Aleš Holický ze Šternberka a Hynce Ptáček z Pirkštejna), tahala za kratší konec provazu. Při rokování s Poláky dali její vůdci najevo ochotu vzdát se Slezska a zároveň riskovat trvalé roztržení Čech a Moravy, pomůže-li jim Polsko vojensky prosadit Kazimírovu kandidaturu. Sjezd rozhodných husitů, konaný v Mělníce, pak 29. května 1438 prohlásil Kazimíra Jagellonského českým králem. Albrechtově korunovaci však tento tah nezabránil a poměry nezvratily ani polské vojenské akce v Čechách a ve Slezsku. Na podzim byl Albrecht, kterého přijala Horní Lužice i většina Slezska, pánem situace.⁸ V únoru 1439 uzavřelo Polsko s Habsburkem příměří, jímž se vzdávalo nároků na český trůn, byť o něj perspektivně stále usilovalo. Následná Albrechtova smrt (27. října 1439) však opětovně destabilizovala středoevropské poměry, neboť jeho syn Ladislav, narozený 22. února 1440 a příznačně nazývaný Pohrobek (Posthumus), vládnout pochopitelně nemohl.⁹

Cennou památkou na krátkou vládu Ladislava Pohrobka je jeho modlitební knížka, *Orationale regis Ladislai Posthumi*. Vedle řady vyobrazení s mladým králem vyzdobil iluminátor rukopis i schematickým náčrtem vojska, které lze podle korouhve snadno identifikovat jako rakouské.

Z politického hlediska bylo nemyslitelné, aby střeoevropské země čekaly čtrnáct let na dovršení Ladislavovy právní zletilosti. Nejjednodušší řešení se prosadilo v Říši. Už 6. dubna 1440 zvolili kurfiřti novým římským králem Fridricha (III.) Habsburského, který se jako vzdálený strýc stal Ladislavovým poručníkem a z této pozice se ujal také vlády v rakouských zemích. Naléhavěji se jevily poměry v Uhrách, ohrožovaných osmanskou expanzí. Královna vdova Alžběta dala sice svého tříměsíčního synka korunovat uherským králem, ale poté svatoštěpánský diadém i samotného Ladislava svěřila raději pod ochranu Fridricha III. a pokusila se s podporou žoldnéřských vojsk udržet Uhry v habsburské moci. Většina zdejší stavovské reprezentace však nerespektovala Ladislavova dědická práva a zvolila uherským králem polského panovníka Vladislava III. Habsbursko-jagellonské soupeření o Uhry, v němž se na obou stranách výrazně angažovali čeští válečníci (v habsburském táboře Jan Jiskra z Brandýsa a Mikuláš Sokol z Lamberka, v polském Jan Čapek ze Sán), vstoupilo do další fáze. Ukončilo ji Alžbětino úmrtí v prosinci 1442. Vladislav III. Jagellonský dosáhl sice roku 1443 několika vítězství nad Turky, ale už v listopadu 1444 zahynul v bitvě proti vítězným Osmanům u Varny. Uherské království čekalo interregnum.¹⁰

Dlouhé bezkráloví si nemohly dovolit ani země Koruny české. Zvláště České království, vyčerpané revolucí a válkami, se děsilo dalších rozbrojů. To si dobře uvědomovaly i tři hlavní mocenské bloky svádějící mezi sebou politický zápas, v němž krystalizovala podoba stavovského systému. Od prosince 1437 si mírnou převahu udržovalo uskupení konzervativní kališnické a katolické šlechty, vedené nejvyšším purkrabím Menhartem z Hradce a spo-

čívající na bázi stavovské sounáležitosti starobylých panských rodů (Rožmberkové, Švamberkové, Zajícové z Házmburka i další). Tato aristokratická vrstva se považovala za politickou a společenskou elitu i nositele ideje české státnosti. Pod kontrolou měla Pražský hrad i Karlštejn, místo uložení českých korunovačních klenotů a korunního archivu. K tomuto bloku se hlásila rovněž část nižší šlechty (zvláště z katolických oblastí), řada mistrů působících na pražské, převážně utrakvistické univerzitě (mezi nimi Jan Příbram) a také pražské souměstí, kontrolované umírněnými husity. Kališnickou a katolickou komponentu uskupení spojovala interpretace kompaktát jako dohody, která začleněním utrakvistů do jednotné církve odstraňovala rozpor mezi politikou a náboženstvím, čímž umožňovala vykročit směrem k nadkonfesijnímu chápání křesťanství.¹¹

Právě náboženská otázka brzdila spolu se stavovskými aspiracemi kališnické nižší šlechty a královských měst politický nástup panstva. Oba tyto stavy se profilyovaly v husitském duchu, opíraly se o mocenské zázemí především ve východních Čechách a tvořily páteř hlavního a nejsilnějšího husitského proudu, s nímž sympatizovali též mnozí pražští obyvatelé. Duchovním vůdcem důsledného husitského směru byl volený pražský arcibiskup Jan Rokycana, zatímco světskou politiku řídil až do své smrti v létě 1444 Hynce Ptáček z Pirkštejna, po jehož boku získával zkušenosti mladý Jiří z Poděbrad a Kunštátu. Výhodou uskupení byla faktická konfesijní homogenita východočeského prostředí a k výrazným znakům náležel také jeho etnický český charakter.¹²

Třetí významný politicko-konfesijní směr představovalo táborství, usilující o zachování vlastní politické linie i samostatné církevní organizace, jakkoli působící pouze na základě dohody se zesnulým císařem Zikmundem a v rozporu s kompaktáty. Vedle vlastního Tábora náležela k této straně také města Žatec, Louny, Slaný, Klatovy a Písek, respektive východočeské hrady Lanšperk a Náchod. Táborité mohli nadále počítat i s podporou svého nedávného představitele Bedřicha ze Strážnice.¹³

Obavy z hrozící destabilizace po Albrechtově smrti vyústily již na konci ledna 1440 v dohodu mezi katolicko-kališnickým blokem a Ptáčkovým uskupením. Principy pokojného soužití shrnul takzvaný mírný list, jenž signatáře zavazoval k dodržování kompaktát, k propuštění zajatců (týkalo se to i Velvarova kruhu, jehož členové se ale do hlavního města nesměli vrátit) a k úsilí prosadit Rokycanu v arcibiskupském úřadu. Zároveň byla do obsazení trůnu zastavena činnost zemského i dvorského soudu a ve shodě s tradicí zůstávali až do nástupu nového krále ve svých funkcích všichni vysocí úředníci.¹⁴

Další opatření následovala vzápětí. Pro zajištění bezpečnosti, výkonu práva i funkční administrativy byly (v souladu se zahraniční, slezskou a částečně i domácí praxí) ustaveny takzvané landfrýdy, zřizované na krajském půdorysu. Hlavní poslání landfrýdů (v jejich čele stáli jeden až tři hejtmani šlechtického původu spolu s několikačlennou radou, vrcholným orgánem pak byl krajský sjezd) spočívalo v udržení veřejného pořádku. Měly zabránit soukromým válkám, loupežím, působení lapkovských družin i dalším nezákonným jevům. Složení landfrýdních rad respektovalo stavovské členění, stvrzené v revoluci (zástupci vysoké šlechty, nižší nobility a královských měst), a jejich konfesijní struktura v zásadě odrážela náboženské složení jednotli-

vých krajů. V plzeňském landfrýdu tak hráli prim katolíci, zatímco baštou rozhodných husitů byly spojené východočeské landfrýdy (kouřimský, čáslavský, chrudimský a hradecký), zaštitěné panem Ptáčkem.¹⁵

Sousední Morava zvolila ve stejné době obdobný postup, pouze s tím rozdílem, že zde landfrýd, ve shodě s tradicí, zahrnoval celou zemi. Ustavující zápis, přijatý 28. ledna 1440, signovali nejen olomoucký biskup, zastupující též opaty a preláty, a příslušníci vysoké i nižší šlechty, nýbrž nově rovněž osm královských měst. I na Moravě se tak krátce po revoluci dotvořilo klasické stavovské politické spektrum, zahrnující na rozdíl od Čech, kde platil husitský princip zákazu světského panování kněží, i církevní představitele.¹⁶

Ustavení landfrýdů chápali jejich strůjci v Čechách i na Moravě jako provizorium do nástupu budoucího panovníka a tím i plné obnovy centrální moci, v níž společnost spatřovala garanta prosazování i ochrany veřejného zájmu (dobová terminologie užívala v tomto smyslu sousloví *bonum commune*, respektive „obecné dobré“).¹⁷ I proto představitelé českých stavů nehdli čekat na Ladislavovu zletilost a rozhodli se krále zvolit. Princip, s nímž roku 1420 vyrukovala revoluce, se na sklonku jara 1440, vzdor protestům Ladislavovy matky Alžběty, uplatnil v praxi. Právo volit českého panovníka si osobovaly pouze stavy Českého království bez ohledu na mínění ostatních korunních zemí, z pohledu českých stavů pouhých lén. O novém králi však nerozhodoval celý český zemský sněm, nýbrž sbor delegovaných volitelů (18 členů vysoké nobility, 14 příslušníků nižší šlechty, 14 zástupců královských měst a nevysvěcený pražský arcibiskup Jan Rokycana), celkem 47 osob. V historii českého politického myšlení i v českých dějinách vůbec to byla zlomová událost, ilustrující, a to i jmény některých městských volitelů (Jindra z Tábora, Venda z Klatov, Vaněk z Litoměřic) demokratický posun, nemyslitelný bez husitské revoluce. Zvolený král, bavorský vévoda a člen wittelsbašského rodu Albrecht III., jemuž k úspěchu pomohla znalost češtiny, však Svatováclavskou korunu nepřijal. Bral ohled na Habsburky, jejichž právo na český trůn respektoval, a zřejmě jej ani nelákala vláda v neklidné a nábožensky rozštěpené zemi.¹⁸

Provizorní řešení, přijatá v první polovině roku 1440, se protáhla na více než třináct let. Toto období však bylo nesmírně důležité z hlediska upevnění stavovských struktur. Český zemský sněm se plně etabloval jako vrcholné politické fórum, otevřené kališníkům i katolíkům. Opodstatněnost své existence doložily krajské sjezdy, projednávající regionální záležitosti, i velké obce jako shromáždění plnoprávných obyvatel královských měst. Dlouhé bezkráloví zároveň zvýšilo sebevědomí českých stavů, které se nyní považovaly za určující politickou sílu, oprávněnou rozhodovat o osudech celého státu. V neposlední řadě pak dovršilo v revoluci zahájenou proměnu politických elit. Revoluce prostě vždy umožňuje řadě lidí náhlý společenský, politický i ekonomický vzestup.

Zatímco ve většině královských měst se proměnily radní vrstvy (například v důsledku odchodu části německých obyvatel), v rámci nižší šlechty se výrazně zvýšil význam její vojenské složky. Přední válečníci, proslavení v revolučních časech, získali nejen patřičný věhlas, ale také rozsáhlé statky a politický vliv, ať již se angažovali na husitské, či katolické straně. Na poli-

tické scéně se tak objevily rody, u jejichž pronikavého vzestupu stáli úspěšní vojenští velitelé a jež si v následujících desetiletích dokázaly udržet či ještě vylepšit své pozice a časem proniknout mezi panstvo. Stačí tu uvést potomky Petra (I.) Zmrzlíka ze Svojšína, Viléma Kostky z Postupic, Jana ze Smiřic, Jakoubka z Vřesovic, Mikuláše Trčky z Lípy, Buriana staršího z Gutštejna či Zdeňka Kolvína z Ronšperka.¹⁹ Ostatně vojenské podnikání a žoldnéřská služba, zpravidla v zahraničí, patřily k významným zdrojům obživy a příjmů významné části české šlechty po celé zbývající 15. i na počátku 16. století.²⁰

Dlouhé války však modifikovaly nejen životní styl a uplatnění příslušníků urozených vrstev. Zadržely se hluboko pod kůži i tisícům prostých bojovníků, kteří přivykli vojenskému životu. Z hlediska veřejného pořádku představovali značné riziko, protože tvořili základ ozbrojených družin, s jejichž pomocí si mnozí šlechtici v situaci, kdy nefungoval zemský soud, vyřizovali své pře, či jen prostě kořistili. Zvláště rozšířená byla v revolučních letech zdomácnělá praxe takzvaných holdů, fakticky výpalného, které požadovaly šlechtické družiny či hradní posádky po vesničanech ve svém okolí, přestože byli poddanými jiných vrchností. Těmto nepravostem nezabránily plně ani landfrýdy, které nestačily hasit ani četné pohraniční konflikty, v nichž se prolínala osobní, rodová, politická i hospodářská motivace. Zvláště neklidné bylo česko-bavorské, česko-hornolůžické i česko-slezské pomezí a také moravsko-rakousko-uherské pohraničí. Pro Čechy a Moravu bylo úlevou, když lidé, pro něž se vojenská činnost stala řemeslem nebo alespoň možností pro hmotné přilepšení, našli na delší čas uplatnění za hranicemi, ať již v Uhrách a později v Pobaltí, nebo v rakouských a německých zemích.²¹

Základní rozložení sil do tří mocenských bloků přetrvalo až do září 1452. Nemožnost změnit vnitropolitický status quo trápila především hlavní husitský proud, sledující souboj mezi papežstvím a konciliarismem, jehož vliv nezadržitelně slábl. Špatnou zprávou pro husity bylo už rozštěpení basilejského synodu. Papež Evžen IV. bulou ze dne 18. září 1437 přeložil konání koncilu do italské Ferrary, kde měla být od počátku roku 1438 projednávána unie s ortodoxní církví, bezprostředně ohrožovanou postupem Osmanů. Řada účastníků koncilu (mezi nimi Giuliano Cesarini a Mikuláš Kusánský) uposlechla pontifikova příkazu, většina ale setrvala v Basileji. Uzavření unie by dramaticky zvýšilo kredit papežství a v očích evropské veřejnosti snad i předčilo význam dohody mezi Basilejí a husity. Přesto Evžen IV. nastavil českým utrakvistům přívětivou tvář a sliboval jim rozhovory o kalichu, pokud se do Ferrary dostaví. Husité však preferovali kontakty s basilejským synodem, k němuž měli ideově blíže, byť jejich další požadavky na rozšíření kompaktát (uznání spasitelnosti kalicha, přijímání dítek) odmítl a na konci roku 1437 dokonce schválil dekret, v němž přijímání *sub utraque specie* povolil pouze dospělým obyvatelům Čech a Moravy. To při striktním výkladu znamenalo, že další generace budou muset přijímat eucharistii opět pouze pod jednou způsobou. Koncil však postrádal odvahu husitům usnesení zaslat, takže kališníci (ale ani katoličtí šlechtici) nebrali jeho existenci na vědomí.²²

Další Jobovy zvěsti dorazily v průběhu roku 1439. Zatímco papežův koncil, přemístěný kvůli morové epidemii do Florencie, 6. července slavnostně proklamoval dosažení jednoty s východokřesťanskou církví a tím i překonání

rozkolu z roku 1054, basilejský synod formálně zbavil Evžena IV. papežského důstojenství a papežem zvolil savojského vévodu Amadea VII., který přijal jméno Felix V. Nové, nicméně poslední papežské schizma bylo na světě. Oba papežové se samozřejmě snažili získat do své obedience co nejvíce věřících, včetně husitů. To byl na jedné straně další důkaz prolomení bariér mezi západokřesťanskou Evropou a husitskou komunitou, na straně druhé se však utrakvisté ocitli mezi mlýnskými kameny. Situaci jim rozhodně neulehčil skon legáta basilejského synodu a biskupa Filiberta, který žil od roku 1436 v Praze, z pověření koncilu fakticky řídil správu pražské arcidiecéze a světil v souladu s kompaktáty kněze podávající eucharistii pod jednou i pod obojí způsobou. Legáta, jenž (stejně jako například Křišťan z Prachatic) zemřel v průběhu velké morové epidemie, zasáhnuvší v roce 1439 České království, nikdo nenahradil. Zhoršující se postavení basilejského koncilu, s nímž husité dohodli kompaktáta, stejně jako fakt, že tento základní dokument výslovně neuznal papež, nevěstily do budoucna nic dobrého. Prozíraví kališníčníci představitelé vyvodili z nepříznivého vývoje logický poznatek. Případným komplikacím na mezinárodní (ale i české) scéně bude lépe čelit politicky a konfesijně sjednocené husitství.²³

Proces integrace utrakvismu však neprobíhal snadno, neboť táborská církev silicímú tlaku odolávala. Klíčová jednání proběhla v červenci 1443 v Kutné Hoře v režii Jana Rokycany a ideového vůdce umírněných husitů Jana Příbrama, jenž se nejen v zájmu porážky táboritů se svým dlouholecím rivalem sblížil. Synoda utrakvistických kněží, uskutečněná jako součást husitského sjezdu, sice konečný výrok nevynesla, avšak tím, že ho svěřila zemskému sněmu, tedy orgánu světské moci, anticipovala výsledek. Ptáčkova strana si již příležitost pohlídala. Poslední lednový den roku 1444 schválil český zemský sněm závěr, že „bezpečnější a lepší“ vyznání víry obsahuje výměr Jana Rokycany a Jana Příbrama, nikoli konfese seniora táborské církve Mikuláše z Pelhřimova a jeho přívrženců. Vítězové ale zatím postrádali sílu vynutit si realizaci usnesení v praxi. Táborství si tak prodloužilo život o více než osm let.²⁴

Navzdory pevnému postavení se hlavnímu husitskému proudu nepodařilo prosadit Rokycanu jako arcibiskupa (basilejský synod jej v létě 1440 dokonce suspendoval), ani dovést k závěru jednání o českém trůnu. Římský král Fridrich III. odmítal propustit ze svých rukou nezletilého Ladislava Pohrobka a ze hry o českou korunu načas vypadli Jagellonci. Kazimír IV., jediný žijící bratr zabitého Vladislava III. a někdejší kandidát na českého krále, se žezla v Polsku plně chopil až roku 1447, zato v roli úspěšného obnovitele polsko-litevské unie.²⁵

Dlouhé bezkráloví, vnímané obyvateli jako nežádoucí provizorium, plodilo i kuriózní situace. Zájem o český trůn projevila v roce 1442 Eliška Lucemburská, dcera Jana Zhořeleckého a Zikmundova neteř, držitelka zástavních práv k lucemburskému vévodství, jež za finanční náhradu prodala burgundskému vévodovi Filipovi III. Dobrému. Její nároky ovšem v Čechách nikdo nebral vážně, i když Eliška zemřela až roku 1451. Ještě barvitější epizodou bylo vystoupení takzvaného „stadického krále“, ve skutečnosti negramotného poddaného rolníka Jakuba, který se v dubnu 1445 usadil v chýšce vystavěné

u pole, od něhož byl dle pověsti povolán k vládě Přemysl Oráč. Samozvaný panovník, jenž si snad říkal král Artuš, vzbudil sice senzaci, ale jen do chvíle, než byl po dvou týdnech zajištěn a posléze, zřejmě jako neškodný podivín, propuštěn. Úsměvná příhoda může sloužit jako doklad spontánního lidového monarchismu.²⁶ Uskupení Hynce Ptáčka a Jiřího Poděbradského se alespoň mohlo pyšnit, že na své straně mělo královnu vdovu Barboru Celjskou, která se po nuceném odchodu z Uher a kratším pobytu v Polsku usídlila v létě 1441 v Mělníce a dočkala se restituce zbývajících, vesměs ve východních Čechách ležících věnných měst. V poměrech interregna byla formální záštita, již až do svého skonu v roce 1451 korunovaná česká královna nejsilnějšímu českému uskupení poskytovala, významnou politickou devízou.²⁷

Absence panovníka byla krajně nevýhodná též z hlediska nejvlastnějších zájmů utrakvismu. Dokázal-li svého času Václav IV. vzít v ochranu reformní hnutí a Zikmund posléze legitimizovat výsledky revoluce, pak je zřejmé, že král schopný hájit na mezinárodní scéně kompakτάta i další jihlavské úmluvy české společnosti chyběl. Nejen kališníky, ale i katolíky, pokud v jihlavských dokumentech spatřovali základ porevolučního uspořádání, ohrožovala mohutná diplomatická ofenziva papežství.

Od roku 1443 byla převaha Evžena IV. nad basilejským synodem nepochybná. Papežovu autoritu postupně uznaly Anglie, Burgundské vévodství, Benátky, Uhry, Aragonie, Kastilie, Skotsko, Polsko a v únoru 1447 uzavřela významná část říšských knížat, včetně kurfiřtů, s papežskou kurií takzvané knížecí konkordáty, jež poskytovaly světské moci dílčí kompetence zasahovat do církevních záležitostí. Říšského vzoru následovali i čeští katolíci, dlouho váhající mezi papežstvím a koncilem. Na papežskou stranu se přiklonila jak metropolitní kapitula, působící od roku 1437 opět v Praze, tak plzeňský landfrýd a Oldřich z Rožmberka, ba dokonce i pražská, převážně utrakvistická univerzita. Koncil rychle ztrácel půdu pod nohama. Jeho jediným důležitým, leč nespolehlivým přívržencem zůstával francouzský král Karel VII., který tak činil z pádných důvodů. Basilejský synod inspiroval Pragmatickou sankci, vydanou 7. července 1438 v Bourges, jež sice uváděla v život velkou část koncilních reformních dekretů, avšak zároveň stvrzovala linii takzvaného galikanismu. Tato doktrína chápala francouzskou církev jako součást monarchie a upírala papeži rozhodovací práva nad francouzským klérem. V nepříliš příznivé mezinárodní konstelaci rozhodl český zemský sněm na sklonku roku 1446 o vyslání delegace, jež měla dosáhnout od papeže potvrzení kompakτάta a schválení Jana Rokycany v úřadě pražského arcibiskupa. Evžen IV. však v únoru 1447 zemřel a nový papež Mikuláš V. ponechal českou otázku otevřenou.²⁸

Taktické ohledy papežské kurie na utrakvisty vzaly za své poté, co konkordát s papežstvím, zastupovaným legátem Juanem Carvajalem, uzavřel v únoru 1448 římský král Fridrich III. Povzbuzený Carvajal zamířil již v květnu do Prahy, kde s odvoláním na nedostatečné pravomoci odmítl potvrdit kompakτάta i vysvětit Rokycanu na arcibiskupa, nicméně intervenoval ve prospěch uznání Ladislava Pohrobka českým králem, naznačil možnost restituce statků pražské arcidiecéze, vyvolal incident s originály kompakτάtních listin a utajeně sjednal přestup nejvyššího purkrabího Men-

harta z Hradce a administrátora kališnické církve Jana Papouška ze Soběslavi ke katolicismu.

Průběh Carvajalovy legace vyjevil doslova smrtelné nebezpečí, jež utrakvismu ze strany papežství, ale i nedůsledných kališníků Menhartova typu hrozí. Spojené východočeské landfrýdy jako hlavní síla rozhodného husitství proto na nic nečekaly. Dne 24. června 1448 ustavily na kutnohorském sjezdu politickou jednotu, zemským správcem zvolily svého náčelníka Jiřího z Poděbrad a s podporou části katolické šlechty, vědomé si významu kompaktát (Burian starší z Gutštejna, Zdeněk Konopištský ze Šternberka), přistoupily k ozbrojené akci. Časně ráno 3. září 1448 se Poděbradská jednota, jak si uskupení začalo říkat, zmocnila Prahy, kterou opustili členové svatovítské kapituly, hejtman Hanuš z Kolovrat, Jan Papoušek i dlouholetí purkmistři Pešík z Kunvaldu a Pavel Dětrichovic. Nejvyšší purkrabí Menhart z Hradce byl zajat a internován na Poděbradech. Do pražského souměstí se vrátil Jan Rokycana, který se opět ujal hlavní kališnické svatyně, chrámu Matky Boží před Týnem, i měšťané vypuzení v lednu 1438. Nově dosazení konšelé dali najevo, že hodlají pokračovat v linii opuštěné v srpnu 1436, vyhlásili věrnost kompaktátům a oficiálně odmítli jakékoli restituční a restaurační požadavky zpochybňující revoluční výsledky. Již 16. listopadu 1448 byla uzavřena Úmluva jednoty a svornosti mezi umírněnými kališníky, reprezentovanými Janem Příbramem a Prokopem z Plzně, na jedné straně, a Janem Rokycanou na straně druhé. Základ dohody tvořilo dodržování kompaktát s tím, že v případě sporných otázek (přijímání dítek, česká mše), v nichž se konzervativci klonili k praxi římské církve, povoloval text obě varianty. Brzká Příbramova smrt pak logicky upevnila nezpochybnitelné Rokycanovo postavení v čele kališnického duchovenstva.²⁹

Razantní zásah ve prospěch utrakvismu přišel v nejvyšší čas. Už 4. července 1448 přesídlil koncil z říšského města Basileje, v níž ho Fridrich III. odmítl trpět, do Lausanne. Tady po abdikaci svého papeže Felixe V. ukončil 25. dubna 1449 svou osmnáctiletou činnost.³⁰ Husity tak opět čekal střet s vítězným papežstvím, rozhodnutým vstoupit v čele sjednoceného západního křesťanstva do zápasu proti islámu a zahnat jej zpět do asijských pouští a stepí. V dané chvíli se plná integrace utrakvismu (tedy začlenění tábořské církve a tábořského svazu pod Rokycanova a Poděbradova křídla) jevila jako podmínka jeho přežití.

I když Poděbradská jednota nedosáhla všech svých cílů (pomýšlela zřejmě i na obsazení českého trůnu, čemuž se Menhart z Hradce snažil v předstihu zabránit převezením Svatováclavské koruny na svůj hrad Velhartice), byla její převaha očividná. Oslabený blok katolické a konzervativní kališnické šlechty se přesto s porážkou nesmířil. Již 8. února 1449 založil Strakonickou jednotu, sdružující především katolické pány z českého jihu i jihozápadu (Rožmberkové, Švamberkové, z Hradce) a usilující o obnovení statu quo před 3. zářím 1448. Zároveň hodlal odčinit skon Menharta z Hradce, zesnulého bezprostředně po propuštění z poděbradské internace. Za viníka jeho smrti byl v rámci politického zápasu označován Jiří Poděbradský, na němž tak poprvé ulpělo podezření z travičství. Vojenská konfrontace mezi Poděbradskou a Strakonickou jednotou, na jejíž straně stanuli též Bedřich ze Strážnice a město Plzeň, neskončila

Ladislav Pohrobek

Okolnosti narození následníka českého a uherského trůnu byly nanejvýš pohnuté. Královna Alžběta Lucemburská, Zikmundova dcera, jej povila krátce po půlnoci 22. února 1440 v Komárně, necelé čtyři měsíce po smrti svého manžela Albrechta Habsburského. Sebevědomá vdova vkládala do synka všechny své naděje, neboť nehodlala vyjít vstříc uherským šlechticům, kteří ji nutili do sňatku s polským panovníkem Vladislavem III. Jagellonským. Již 15. května 1440 zajistila Ladislavovu korunovaci uherským králem tak, aby splňovala všechny náležitosti. Svatoštěpánskou korunu vložil ve Stoličném Bělehradu na hlavu tříměsíčního nemluvněte ostrihomský arcibiskup Dionysius Szécsi. Královský diadém spolu s korunovaným chlapečkem pak Alžběta svěřila do péče římského krále Fridricha III. Habsburského a pustila se do zápasu o Uhry s Vladislavem. Válečný konflikt ukončil mír sjednaný na počátku posledního měsíce roku 1442 v Györu. Alžběta však již 19. prosince zemřela, takže z Ladislava, nesoucího jméno slavného uherského vládce a světce, byl v necelých třech letech úplný sirotek.

Zlatovlasý klouček vyrůstal ve Vídeňském Novém Městě, na dvoře svého poručníka a vzdáleného strýce Fridricha III. Zatímco pro římského krále bylo poručenství nad malým králem politicky výhodné, neboť mohl ovlivňovat středoevropské dění, české, a po skonu Vladislava III. Jagellonského roku 1444 i uherské stavy se potýkaly s interregnem. Po Fridrichovi proto mno-

hokrát, avšak vždy marně, žádaly, aby jim hocha vydal. Ladislava mezitím vychovávali učenci, kteří v něm rozvíjeli zájem o knihy i antickou historii a dbali o jeho náležitou jazykovou vybavenost. Teprve po návratu z římské jízdy za císařskou korunou, kam vzal Ladislava pro jistotu s sebou, ustoupil Fridrich III. rakouským stavům, jež si s podporou českých a moravských žoldněřů vynutily v září 1452 vydání dvanáctiletého jinocha. Záhy se však naplnily Fridrichovy obavy. Ačkoliv se Ladislav formálně ujal vlády v Rakousích i v Uhrách, ve skutečnosti vykonávali moc v jeho jménu jiní. V rakouských zemích vzdálený strýc Ulrich Celjský a v Uherském království Jan Hunyadi.

Analogická situace nastala na teritoriu České koruny, kam se Ladislav vypravil roku 1453. V souladu s nedávnou tradicí byl (stejně jako jeho děd Zikmund a otec Albrecht) přijat za panovníka dříve na Moravě než v Čechách. Po korunovaci ve Svatovítské katedrále (28. října 1453) určoval Ladislavovy kroky zemský správce Jiří z Poděbrad, dohlížející, aby katolický král respektoval kompakτάta. Militantní katolíky a kališníky však mladý Habsburk stejně uspokojit nemohl. Projevilo se to i v postojích slezské Vratislavi, jež odmítala složit králi hold v Praze v obavách z všemocného vlivu „kacířského“ Poděbrada.

Po vratislavském pobytu se Ladislav rozhodl usadit ve Vídni, aniž tu našel klid. Po smrti Jana Hunyadiho roku 1456 jej pohltil politický zápas v Uhrách. Do uvolněné funkce hejtmana Uher jmenoval totiž Ulricha Celjského, čímž rozlítl hunyadiovský

Ladislav Pohrobek v iniciále V své modlitební knížky vyhlíží shodně jako v dějinné paměti. „Zlatovlasý mládeneček“ se i v českém prostředí manifestačně hlásil ke katolickému pravověří.

klan, který v režii Janova syna Ladislava zorganizoval Ulrichovu fyzickou likvidaci. Stalo se tak v Bělehradě (na Dunaji) 9. listopadu 1456, přímo za panovníkovými zády. Pohrobek, již dokonale ovládající umění politické přetvářky, si počkal na příhodnou chvíli, v níž demonstroval královskou autoritu. V březnu 1457 přikázal v Budíně Ladislava Hunyadiho popravít a jeho mladšího bratra Matyáše (Korvína) uvěznit. Před šířící se nespokojeností pak odjel z Uher do Vídně a brzy nato do Prahy. Zde 23. listopadu 1457, uprostřed příprav na chystaný sňatek s francouzskou princeznou Magdalenou, podlehl zhoubnému onemocnění, zřejmě lymfatické leukemii.

.....
LITERATURA:

URBÁNEK, *Konec Ladislava Pohrobka*;
VLČEK, *Čeští králové II*;
GRABMAYER, *Das Opfer*.

velkou bitvou, které se obě strany obávaly, nýbrž v červnu 1450 smírem, uzavřeným na hradě Vildštejně a potvrzujícím daný stav. Ve skutečnosti slavil vítězství Poděbrad, protože Strakonickým se pokus o zvrát nezdařil. Dominantní postavení Jiřího Poděbradského na politické scéně dovršil český zemský sněm, který jej 27. dubna 1452 zvolil hlasy kališníků a tentokrát i mnoha katolíků na dva roky zemským správcem. České prostředí tak akceptovalo model sousedních Uher (funkci gubernátora zde od roku 1446 vykonával Jan Hunyadi) a zároveň otevřelo cestu ke sjednocení utrakvismu.³¹

Ještě v průběhu roku 1452 přiměl Jiřík, jak se zemskému správci říkalo, k uznání závěrů dubnového sněmu Oldřicha z Rožmberka i plzeňský landfrýd. Podstatně důležitější však byla kapitulace tábořského svazu. Samotný Tábor otevřel své brány zemskému správci 1. září 1452, Poděbradovu autoritu uznala i města Písek, Klatovy, Sušice, Domažlice, Žatec a Louny. Zanedlouho se v Jiřího moci ocitli stárnoucí táborští kněží, spolutvůrci a obhájci radikálního husitismu, mezi nimi i senior tábořské církve Mikuláš z Pelhřimova. Poté co se odmítli začlenit do Rokycanovy sjednocené kališnické církve, byli internováni na Poděbradových hradech, odkud již nevyšli. Tábořská církevní organizace po dvaatřiceti letech definitivně zanikla.³² Zemský správce a volený arcibiskup nehodlali připustit jakékoli narušení nyní již politicky i konfesijně jednotného utrakvismu, ač nadále vnitřně rozděleného na konzervativní a radikálnější směr.

Jejich obavy z budoucnosti prohluboval nejen nastoupený kurz římské kurie, obnovující linii papežského monarchismu, nýbrž také vědomí neúspěšného jednání s východokřesťanskou církví. Husitské duchovenstvo v ní vidělo možného garanta utrakvismu, leč chřadnoucí Byzantská říše, svíraná osmanskými Turky, a vnitřně rozhádaná ortodoxní církvev jim účinnou oporu poskytnout nemohly. I proto rozhovory mistra pražské univerzity, nazývaného v řecky psaných pramenech Tzezis-Anglikos (Čech-Angličan) a často ztotožňovaného s mistrem Petrem Paynem, nepřinesly v letech 1451–1452 žádoucí výsledek. Po 29. květnu 1453, kdy vojska sultána Mehmeda II. dobyla Konstantinopol, ztratily další kontakty smysl.³³

V den kapitulace Tábora uzavřel Fridrich III., ozdobený od března 1452 císařským titulem, dohodu o propuštění dvanáctiletého Ladislava Pohrobka ze svého poručnictví. Poslední mužský potomek albertinské linie Habsburků se záhy dočkal uznání královského důstojenství v Uhrách a 28. října 1453 korunovace v Praze. Ještě předtím musel ovšem slíbit, že bude zachovávat kompaktnost i respektovat jihlavské úmluvy mezi husity a Zikmundem Lucemburským, navíc pak tajně prodloužil dobu Poděbradova gubernátorství na šest let, tedy až do jara 1459.

Ladislavova česká korunovace učinila tečku za třináctiletým provizoriem.³⁴ Landfrýdní organizace ukončily činnost, již naopak obnovily zemský a dvorský soud, plně byly obsazeny zemské i dvorské úřady a pod taktovkou zemského správce i v panovníkově zájmu začala revize církevního a královského majetku, zastaveného především v letech 1419–1437. Cílem revizitace bylo vnést pořádek do pozemkové držby a zároveň rozmnožit panovníkovy příjmy, poněvadž statky držitelů, kteří nemohli úředně doložit jejich nabytí, připadly králi. Hlavním výsledkem šetření byla faktická legalizace majet-

kových změn, jež proběhly v revolučním období. Na revizitace poněkud doplatila města, neboť některá držela zboží bez panovníkova zápisu.³⁵ Revize pozemkového majetku však nebyly pouze specificky českou záležitostí. Ve snaze zjednat průchod spravedlnosti a posílit královské finance probíhaly také na Moravě, ve Slezsku a v Horní Lužici. Upevnění právního řádu přispělo spolu se zlepšením hospodářských poměrů, oživením mezinárodního obchodu i snahami o restituci Koruny české k relativní spokojenosti s Ladislavovou vládou, přestože část kališnických kněží neskrývala vůči katolickému králi výhrady.

Působení mladého panovníka, který věnoval pozornost též rakouským a uherským záležitostem, přetřela 23. listopadu 1457 zhoubná nemoc, nikoli, jak tvrdilo katolické zahraničí, jed podaný z návodu Jiřího Poděbradského. Ladislav zemřel právě v době, kdy oficiální poselstvo jednalo ve Francii o jeho sňatku s francouzskou princeznou Magdalénou, dcerou krále Karla VII.³⁶ České prostředí sledovalo probíhající politické sblížení se sympatiemi. Francii pojily s Českým královstvím přinejmenším dva zájmy. První bylo nepřátelství vůči burgundskému vévodovi Filipovi III., který roku 1443 vojensky obsadil Lucembursko, na něj vznášela nárok Koruna česká i vévoda Vilém Saský, manžel Ladislavovy sestry Anny. Pokusy změnit realitu diplomaticky i vojenskou silou však neuspěly a Lucembursko bylo jako česká korunní země

Oltář Nalezení sv. Kříže z Olomouce, známější jako Rajhradský oltář, zobrazuje pod křížem pravděpodobně Ladislava Pohrobka. Kryptoportrétem by mohla být i postava setníka, na něhož zlatovlasý mládenec ukazuje – je jím asi Jiřík z Poděbrad.

Jiří z Poděbrad

Volba člena poděbradské větve starobylého rodu pánů z Kunštátu českým králem 2. března 1458 měla hlubokou logiku. Jiřího přími předci i příbuzní se již v průběhu druhého desetiletí 15. století profilovali výrazně husitsky. Děd Boček náležel k iniciátorům stížného listu proti Husovu upálení a zároveň do triumvirátu předních šlechticů, kteří před výbuchem revoluce stánu v čele reformní unie. V jeho stopách kráčeli též synové, zejména Hynek a Viktorin, otec Jiřího z Poděbrad, narozeného asi na jaře 1420. Viktorin, vystupující jako Žižkův spojenec, patřil dokonce k mužům, které slepý vojevůdce pověřil vykonáním své politické závěti. Tento moment zřejmě přispěl ke vzniku pověsti, že Jiříkovým kmotrem byl nejslavnější husitský válečník. Na počátku roku 1427 Jiří osiřel (o matce, snad Anně z Vartenberka, prameny mlčí) a péči o něj převzali příbuzní, kteří jej vychovali v husitském duchu. Budoucí král sice uměl číst a psát, neovládal však latinu a německy hovořil jen klopotně. Ve věku čtrnácti let se po boku vzdáleného strýce a poručníka Heralta z Kunštátu zúčastnil lipanské bitvy na vítězné straně. S koncem revoluce pak vstoupil do veřejného života.

K oslnivému vzestupu mu pomohla nejen rodová příslušnost, nesporný politický talent i vlastnictví rozsáhlého pozemkového majetku, nýbrž také podpora předních kališnických šlechticů, zvláště Hynce Ptáčka z Pirkštejna. V roce 1440 se stal Poděbrad hejtmanem boleslavského landfrýdu a o čtyři roky později zaujal po Ptáčkově smrti vůdčí místo

v čele hlavního kališnického proudu, jehož mocenské zázemí tvořily východní Čechy. V tomto prostoru byla situována i Jiříkova česká panství (Poděbrady, Litice, Veliš, Náchod), rozšířená roku 1454 o zástavní držbu častolovického dědictví, jehož součástí tvořily Kladsko a Minsterberské knížectví ve Slezsku. V polovině padesátých let byl Poděbrad nejbohatším českým šlechticem. Paralelně s rozšiřováním pozemkového vlastnictví se odvíjely jeho promyšlené politické kroky. V součinnosti s Janem Rokycanou dokázal v letech 1448–1452 sjednotit utrakvismus a ubránit jeho existenci. Významný krok na cestě k trůnu představovala Jiříkova volba zemským správcem roku 1452, následně potvrzená Ladislavem Pohrobkem.

Jako český král usiloval Poděbrad spravedlivě (tedy v souladu s kompakťatý) vládnout kališníkům i katolíkům. První léta jeho panování byla z vnitropolitického hlediska (až na problémy s nekvalitní mincí) vcelku úspěšná. Navzdory rozsáhlé diplomatické aktivitě však nikdy nezískal silné mezinárodní postavení, po němž toužil a jež by zabezpečilo utrakvismus, zpochybňovaný papežskou kurií. Nabídka titulu římského krále a spoluvládce Fridricha III., kterou Jiřímu v letech 1460–1461 učinili Wittelsbachové, byla v praxi neuskutečnitelná. Německé oblasti říše by nepřijaly panovníka husitské konfese, jíž se Poděbrad vzdát nemohl a nehodlal. Upevnit pozici kališnického krále v evropských souřadnicích nedokázali ani jeho zahraniční poradci. Jiří tak marně rozehrával nejrůznější projekty. Jeho nejednou až machiave-

Údajný kryptoportrét Jiřího z Poděbrad (muž s knírem) jako rodinného příslušníka či dvořana krále Heroda na oltáři ze Zátonež musel vzniknout v katolickém prostředí, které se husitského představitele snažilo rozmanitými způsoby potupit. Asistence při audienci Salome, přinášející tyranskému králi na míse hlavu Jana Křtitele, mezi takové prostředky nepochybně patřila.

listické počínání nepřineslo žádoucí výsledky a nezabránilo válce.

O své děti, ať již z manželství s Kunhutou ze Šternberka, či ze svazku s Johanou z Rožmitálu, se však postaral. Ač sen o královské dynastii Poděbradů musel oželet, stali se jeho synové Viktorin, Jindřich a Hynek (nejstarší Boček trpěl zřejmě vážným onemocněním) kladskými hrabaty a knížaty minsterberskými, dcery se provdaly adekvátně svému původu. Tělesné ostatky krále Jiřího, zesnulého 22. března 1471, spočinuly ve Svatovítské katedrále, vnitřnosti (včetně srdce) pak v Týnském chrámu, hlavní kališnické svatyni.

.....
LITERATURA:

Cultus pacis, ed. VANĚČEK;
MACEK, *Jiří z Poděbrad*;
Poděbradové, edd. FELCMAN – FUKALA.

definitivně ztraceno, i když to čeští politikové odmítali brát na vědomí. Druhým česko-francouzským poutem byl vztah k papežství. Politice papežské kurie totiž nebyla po chuti ani kompaktáta, ani Pragmatická sankce z Bourges. Ladislavova smrt francouzsko-české kontakty nepřerušila, do popředí však vynesla naléhavý problém obsazení českého a uherského trůnu.³⁷

Dne 2. března 1458 byl na Staroměstské radnici zvolen českým králem vůdce husitské strany a zemský správce Jiří z Poděbrad a Kunštátu. Příčin historicky převratného kroku existovalo více. Mezi nejdůležitější patřil posun v pohledu na obsazování českého trůnu, považovaného už od jara 1420 značnou částí husitů za volitelný, i když hlasy legitimistů, obhajujících dědičný princip a respekt k habsbursko-lucemburským úmluvám o vzájemném nástupnictví, byly ve volebním klání patřičně slyšet.

Rozhodnutí pro volbu usnadnily události v Uhrách, kde sněm 24. ledna 1458 zvolil králem patnáctiletého Matyáše Hunyadiho, řečeného Korvín, syna zesnulého Jana Hunyadiho, bez ohledu na okolnost, že byl, stejně jako Jiří Poděbradský, pouhý pán.³⁸ Středověké zvyklosti přitom vyhrazovaly královské důstojenství jen pro příslušníky panovnických rodů, hrabata, knížata či vévody. Poděbrada si jako krále nepochybně přála utrakvistická většina českého obyvatelstva, nespokojená s působením katolických panovníků a s porozuměním naslouchající agitaci kališnického duchovenstva v čele s Rokycanou. Na zemském sněmu se Jiří těšil otevřené podpoře kurie královských měst i kurie nižší šlechty, v jejichž řadách hráli prim bývalí husitští válečníci (Jakoubek z Vřesovic, Přibík z Klenové, Beneš Mokrovouský z Hustířan), případně potomci uznávaných kališnických osobností (Zdeněk Kostka z Postupic, Burian Trčka z Lípy, Vaněk Valečovský z Kněžmosta). V tomto smyslu byl pán z Poděbrad a Kunštátu opravdu „husitským králem“. Na trůn mu však pomohly i další faktory. Od poloviny 15. století byl Jiří nejbohatším českým šlechticem. Vlastnil rozsáhlé statky ve východních Čechách i na Moravě a do zástavního držení získal v letech 1454–1456 Kladsko a slezské knížectví minsterberské spolu s Frankenštejnem. Původ ze starobylého českého rodu rovněž hovořil v jeho prospěch. Katoličtí páni mu pak odevzdali hlas s vědomím, že Jiříkovým prostřednictvím dosáhne vysoká česká nobilita až na Svatováclavskou korunu (od roku 1453 opět uloženou na Karlštejně), za jejíhož ochránce se jako reprezentant a mluvčí českého státu prohlašovala. Politické aspirace českého panstva, zpětně sledovatelné až do sklonku 13. století, došly svého naplnění. Naděje ostatních vážných uchazečů o český trůn, jmenovitě jedenáctiletého francouzského prince Karla a vévody Viléma Saského, manžela Anny Habsburské, byly v tomto kontextu minimální.³⁹

V zaujetí pro vzestup husitského šlechtice na královský trůn často zaniká fakt, že na Jiříkově volbě měly eminentní zájem též vlivné katolické kruhy. Platí to jak o části českého panstva, jemuž kompaktáta z politických i ekonomických důvodů (záběr církevního majetku) vyhovovala, tak o vůdčích osobnostech papežské kurie. Takzvané renesanční papežství po vítězném souboji s koncilním hnutím a po pádu Konstantinopole víceméně rezigno-

valo na hlubší reformy církevního organismu a znovu aktualizovalo ideu svaté války proti nevěřícím, do níž pod svým vedením hodlalo zapojit celé křesťanstvo a s jejíž pomocí zamýšlelo zbavit Evropu islámského nebezpečí. Tuto strhující vizi umocnilo vítězství, jehož dosáhla v létě 1456 nepočetná křesťanská vojska, vedená Janem Hunyadim a povzbuzovaná františkánským kazatelem Janem Kapistránem, nad osmanskými sbory u Bělehradu. Ač oba protagonisté záhy zemřeli (Kapistrán proslul mimo jiné ostře protihusitským působením na Moravě a ve Slezsku, v Čechách navštívil jen několik katolických měst a hradů), bělehradský úspěch dodal papežství notnou dávku optimismu.⁴⁰

V zásadě univerzalistický koncept papeže Kalixta III. (1455–1458) počítal s tím, že se do protiislámské, konkrétně protiturecké kampaně zapojí všichni křesťanští panovníci, přičemž obranným štítem Evropy i jejím ofenzivním předvojem měly být Uhry, polsko-litevská unie a české soustátí. Úspěch projektu závisel na respektování reálného rozložení sil ve všech třech klíčových státech. V Uhrách proto papežství, bez ohledu na proklamované dědické nároky Habsburků, jednoznačně podpořilo kandidaturu Matyáše Korvína, v němž spatřovalo záruku v pokračování antiturecké politiky. Ve vztahu k českému dění zaujalo opatrnější postoj, nicméně proti Poděbradově kandidatuře se nevymezilo, jistě i proto, že Jiří propustil počátkem roku 1458 na svobodu

Matyáše Korvína, uvězněného Ladislavem Pohrobkem. Postoj papežské kurie tak mohl ovlivnit rozhodování českého katolického panstva, jež ústy Zdeňka Konopištského ze Šternberka vyslovalo s Poděbradovým nástupem na trůn oficiální souhlas.

Vstřícné stanovisko papežské kurie vůči Poděbradovi dokládají i okolnosti jeho korunovace. Protože sakrální akt nemohl provést nepotvrzený pražský arcibiskup Rokycana ani olomoucký či vratislavský biskup, vyřešil vše kardinál Carvajal, papežský legát pro střední Evropu. S jeho vědomím vyslal uherský král Matyáš do Prahy dva uherské biskupy, kteří korunovační obřad, uskutečněný 7. května 1458 ve Svatovítské katedrále, zaštili. Den předtím však musel Jiří Poděbradský i se svou druhou manželkou Johanou z Rožmitálu, pocházející z katolického rodu, složit v přítomnosti obou biskupů tajnou přísahu. V ní se zavázal zachovávat věrnost a poslušnost římské církvi i papeži, vést své poddané k jednotě s obecnou církví a netrpět v zemi žádné kacířství. Text záměrně neobsahoval ani jedinou zmínku o kompaktátech, takže umožňoval dvojí interpretaci. Papežství se jím krylo před případnými výtkami ze součinnosti s králem-heretikem, jehož potřebovalo zapojit do svých protiislámských plánů, Poděbrad jej pak chápal jako nepřímé potvrzení kompaktát, která začlenila kališníky do obecné církve. Kurie však byla ve výhodnější pozici, neboť korunovační přísaha jí dávala příleži-

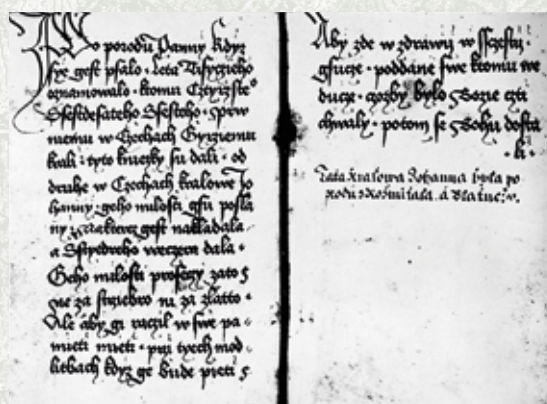
České znění Poděbradovy korunovační přísahy, utajeně složené 6. května 1458 v přítomnosti uherských biskupů Augustina a Vincencia, se rozšířilo až poté, co „husitský král“ v srpnu 1462 veřejně proklamoval, že se nezřekl kališnické konfese, natož kompaktát. Zde je text přísahy zachycen v rukopise K Starých letopisů českých.

Johana z Rožmitálu

Druhá manželka Jiřího z Poděbrad patřila k typu činorodých žen, které neváhaly aktivně ovlivňovat politické dění. Jiří s ní uzavřel sňatek někdy v letech 1450–1451, nedlouho poté, co 19. listopadu 1449 po porodu dvojčat Kateřiny a Zdeňky zemřela jeho první choť Kunhuta. Na rozdíl od Kunhuty, dcery významného husitského šlechtice Smila Holického ze Šternberka, pocházela Johana z katolického panského rodu, tradičně usedlého v Podbrdsku a severním Prácheňsku. Otec Jan z Rožmitálu náležel spolu se svými bratry k protivníkům kalicha a v katolické konfesi vychovával i dceru. Proč si Poděbrad vyhlédl právě Johanu, zůstává neobjasněno, i když v jeho rozhodnutí sehrál nejspíš roli politický kalkul. Uznávaný vůdce českých kališníků mohl sňatkem s katolickou šlechtičnou manifestovat respekt k duchu kompaktát, která chápala katolickou a utrakvistickou konfesi jako rovnocenné. Zároveň však nejspíš přihlížel k aktuální politické situaci. Zásnuby se totiž uskutečnily v roce 1450, kdy vojenské operace Poděbradské a Strakonické jednoty ukončil mír, uzavřený na hradě Vildštejně, v sousedství rožmitálských držav.

Často diskutovaná otázka, zda Johana přistoupila k utrakvismu, či setrvala u katolického vyznání, se vzhledem k dobovému kontextu jeví jako nepatřičná. Oba manželé se v souladu s dikcí kompaktát považovali za příslušníky jednotné obecné církve. Proto mohla Johana přijímat z kalicha i chodit v prvních řadách katolických procesí, kam ji později král Jiří z taktických důvodů nejednou vysílal, i když to radikálním husi-

Dedikace Johany z Rožmitálu v dnes nezvěstné modlitební knížce, kterou královna darovala na Štědrý večer 1466 svému choťi Jiřímu z Poděbrad. I po staletích slouží jako cenný důkaz pěkného vztahu a vzájemné úcty mezi manželi i jako doklad dlouhověčnosti vánočních tradic.

tům ani radikálním katolíkům nebylo po chuti.

O prvních letech druhého Poděbradova manželství se nezachovaly téměř žádné zprávy. Zpětně lze usuzovat, že bylo harmonické a poměrně rychle obdařeno pěti dětmi, z nichž se dospělosti dožili syn Hynek, známý později jako básník, a dcera Ludmila. Pevnost svazku ještě utvrdila podpora, již Johana poskytla roku 1458 svému muži ve volební kampani, aniž brala v potaz fámy vinící ji ze smrti Ladislava Pohrobka. Všechny tyto okolnosti evidovala papežská diplomacie, která si před korunovací vyžádala přísahu věrnosti katolické církvi také od Johany z Rožmitálu, ozdobené diadémem 8. května 1458.

Ačkoli se mezi katolíky a poslze i v řadách Jednoty bratrské vyprávělo o královnině sexuálním apetitu (údajně sváděla i nevlastního syna Viktorina) a zálibě v antikoncepci, realita byla odlišná. Johana se snažila dát Jiřímu syna, který by se narodil v královském manželství a měl by tak nezpochybnitelný nárok na český trůn. Všechny pokusy (zbožné pouti, užívání lektvarů, návštěva léčitelů a léčitelek) ale vyzněly naprázdno.

S podstatně větším zdarem si královna počínala v politických záležitostech. S manželovým vědomím dokonce občas vedla diplomatická jednání a několikrát po dobu jeho nepřítomnosti spravovala zemi jako regentka. Jiří se na ni mohl plně spolehnout. Stála po jeho boku ve všech osudových chvílích, zvláště v době války s Matyášem Korvínem. V srpnu 1470, kdy Poděbrad pobýval s vojskem za českými hranicemi, svolala z titulu regentky zemskou hotovost a v jejím čele vytlačila Matyášovy oddíly na Moravu.

Ani po Jiřího smrti veřejný život neopustila. Vedle nevlastního syna Jindřicha Minsterberského spravovala České království až do nástupu Vladislava II. Jagellonského, jehož důvěru rychle získala. Nechyběla ani na sněmovních jednáních v Benešově u Prahy, kde 27. května 1473 v zahajovacím projevu vyzvala stavy rozděleného království k obnově svornosti. Zemřela 12. listopadu 1475 ve věném městě Mělníku.

LITERATURA:

BENEŠ, Johana; KOTLÁROVÁ, Páni z Rožmitálu; Poděbradové, edd. FELCMAN – FUKALA.

tost kdykoliv na „husitského krále“ zatlačit, aby se v zájmu křesťanské jednoty zřekl výsad, jež v podobě kompaktát poskytl kališníkům basilejský koncil.⁴¹

Volba, kterou vykonal český sněm, nezajišťovala Poděbradovi automatické uznání v ostatních korunních zemích, jež odmítaly husitství i „husitského“ krále. Činily tak i s vědomím, že v rámci soustátí Koruny české katoličtí obyvatelé početně převažují nad utrakvisty. Relativně snadno se nový panovník prosadil na konfesijně smíšené Moravě, kde se proti němu postavila především královská města. Uznání na Moravě úzce souviselo s děním v sousedních habsburských zemích, především se sporem o dědictví po Ladislavu Pohrobkovi mezi Fridrichem III. a jeho bratrem Albrechtem VI. i Zikmundem Tyrolským. Oba vévodové vznášeli nároky na českou korunu a vzdali se jich až poté, co Poděbrad vojensky podpořil císaře. To byl signál, aby zvolenému králi složilo v listopadu 1458 hold též Chebsko.⁴²

Komplikovaněji vyhlížela situace ve Slezsku a v sousední Horní Lužici, které nehodlaly přijmout pražskou volbu a své naděje spojovaly zejména s vévodou Vilémem Saským. Závěry slezského sjezdu, konaného po polovině dubna 1458 ve Vratislavi, však Viléma zklamaly. Nejednotní Slezané se na osobě budoucího vládce neshodli a někteří dokonce preferovali polského krále Kazimíra IV., manžela Alžběty Habsburské, mladší sestry Ladislava Pohrobka. Přitom polský panovník, zaměstnaný od roku 1454 třináctiletou válkou s Řádem německých rytířů v Pobaltí, o český trůn oficiální zájem neprojevil. Vlivní účastníci slezského sjezdu založili alespoň branný spolek proti případnému Poděbradovu nátlaku a město Vratislav se tajně zavázalo, že Jiřího za svého pána nikdy nepřijme.⁴³

Na jaře 1459 zahájil český panovník diplomatický protiútok. Využil k němu takzvané markraběcí války, propuknuvší roku 1458 mezi Wittelsbachy a Hohenzollerny. Vojenský konflikt mohla rozhodnout česká vojenská síla, po jejíž podpoře toužily oba znesvářené tábory. To byla jedinečná příležitost prolomit dosavadní mezinárodní izolaci a dosáhnout uznání, jež Evropa „heretickému“ panovníkovi upírala. Své představy český král z velké části využil na chebském sjezdu, který v dubnu 1459 navštívila přední říšská knížata. Smlouvy tu uzavřel s oběma zneprátelenými bloky, zachovávaje přitom ve vztahu k jejich konfliktu přísnou neutralitu. Nejcennější ale byla ujednání se saskými Wettiny. Vilém Saský se vzdal nároků na českou korunu i na vládu ve Slezsku, jeho bratr Fridrich se zřekl saských držav na českém teritoriu a Poděbrad na oplátku souhlasil s ujednáním o lénech Koruny české v Durynsku, Míšeňsku a Vogtlandu. Vše dovršily smlouvy o vzájemných sňatcích mezi potomky obou Wettinů a Jiříkovými dětmi Zdeňkou a Hynkem. Smlouvy s Wittelsbachy, zastoupenými kurfiřtem Fridrichem I. Falckým, a Hohenzollerny měly spíše charakter proklamací o přátelství. Wittelsbašská diplomacie však ústy Martina Maira (pozdějšího Jiříkova rádce)

Polský král Kazimír IV. Jagellonský s manželkou Alžbětou Habsburskou, sestrou Ladislava Pohrobka, a jejich děti v knize *Commune Poloniae Regni privilegium*. Tisk, který vyšel v Krakově roku 1506, sestavil Jan Laski.

učinila Poděbradovi nabídku, aby se podílel na říšské reformě, a naznačila možnost jeho volby římským králem, který by vládl po boku Fridricha III. Do této složité hry se Poděbrad s ohledem na císaře zatím nepustil.⁴⁴

Chebský sjezd přiměl Fridricha III., aby učinil stejný krok jako říšská knížata. Nebylo to ovšem zadarmo. Daní za slavnostní brněnský akt, v jehož průběhu císař 31. července 1459 uznal Poděbrada českým králem, přijal od něho lenní slib a potvrdil všechna privilegia českého státu, byla vysoká. Fridrich III., zvolený v únoru 1459 magnátskou opozicí uherským králem a nadále držící ve své moci svatoštěpánskou korunu, uzavřel s českým panovníkem smlouvu o vojenské pomoci proti Matyáši Korvínovi. Tento Poděbradův pragmatický úskok Matyáše, dosud úzce spolupracujícího s českým králem, překvapil.

Po brněnském ceremonálu se rozpadla slezská liga a Jiřího jako svého panovníka brzy přijala většina slezských knížat i zástupci Horní Lužice. V odporu setrvala pouze Vratislav a kníže Baltazar Zaháňský. Až tlak nového papeže Pia II. (vlastním jménem Enea Silvio Piccolomini), vynikajícího znalce středoevropských i českých poměrů (roku 1451 navštívil mimo jiné Tábor), přinutil Vratislavské, aby se s Poděbradem v lednu 1460 dohodli na kompromisu. Spočíval v odložení přísahy věrnosti panovníkovi o tři roky. Leč teprve v létě 1462, kdy se braniborský markrabě Fridrich II. vzdal Dolní Lužice, kterou zástavně držel od roku 1448, bylo možné říci, že Jiří Poděbradský je skutečným vládcem celého českého soustátí.⁴⁵

Své prosazení ve vedlejších zemích Poděbrad cíleně spojil s restitucí Koruny české v rozsahu, který měla v předrevoluční době, byť v případě Braniborska a Lucemburska zůstalo u neúspěšných náběhů. Tento proces, zahájený už v éře Ladislava Pohrobka, se týkal i korunních lén ležících mimo kompaktní korunní teritorium (takzvaná *feuda extra curtem*). Některá jednání se vlekla, takže například k dohodě o českých lénech v Horní Falcí dospěli Jiří Poděbradský a falckrabě Ota z Mosbachu až roku 1465. Celková bilance územních ztrát nebyla vzhledem k síle revolučních otřesů nikterak děsivá. Koruna česká přišla pouze o nevelkou část Slezska (maličké Seveřsko, osvětimské knížectví a díl Zátorska získalo Polsko), respektive o Chotěbuz a Peitz a některá jiná menší dolnolužická panství. Vzhledem k soustavnému zájmu Polského království o Slezsko i vzhledem k pokusům Wettinů a Hohenzollernů proniknout do Dolní Lužice a Dolního Slezska to byl nesporný úspěch. Přispěla k němu jistě šikovnost českých politiků, ale ještě více promyšlená taktika slezských knížat a hornolužických stavů, jimž bylo milejší provádět relativně samostatnou politiku v rámci oslabené Koruny české než žít v područí polského panovníka či říšských knížat.

Touha navázat na slavnou dobu Karla IV. a obnovit velmocenské postavení českého soustátí se i v ústavní rovině přidržovala konceptu Otce vlasti. Panovník a další čeští představitelé se stále opírali o princip lenního uspořádání, jež Českému království zaručovalo dominantní postavení vůči ostatním korunním zemím. To nutně plodilo napětí, násobené konfesijními rozdíly i vyhraňováním stavovských struktur na Moravě, ve Slezsku a v obojí Lužici. Jiří z Poděbrad programově svěřoval posty nejvyšších úředníků v jednotlivých korunních zemích předním českým šlechticům (ve Slezsku se například uplatnil syn Oldřicha z Rožmberka Jan, jehož bratr Jošt byl od roku 1456

vratislavským biskupem, v Horní Lužici Jan z Vartenberka a v Dolní Lužici Albrecht Kostka z Postupic). Zajišťoval si tak loajalitu osob i rodů, na nichž mu záleželo. Nezapomínal přitom ani na své nejbližší. Jiřího druhorozený syn Viktorin se už v začátcích otcovy vlády připomíná jako moravský zemský hejtman.

První léta Poděbradova panování přála pokračující stabilizaci Českého království. Král ctil nastoupený kurz, o jehož správnosti nepochyboval. Respektoval kompaktáta i Zikmundovy jihlavské zápisy jako základní zákony a snažil se vystupovat v roli spravedlivého panovníka „dvojího lidu“. Musel proto neustále udržovat křehkou politickou rovnováhu především se zřetelem ke vzájemně se prostupujícím konfesijním a stavovským zájmům. Bez podpory vysoké nobility, z níž sám vzešel, obstát nemohl. Bylo tudíž logické, že nejvýznamnější zemské a dvorské úřady obsadili páni, kteří Jiřímu pomohli ke královské koruně, ačkoli se převážně hlásili ke katolickému vyznání (nejvyšší purkrabí Zdeněk Konopištský ze Šternberka, nejvyšší sudí Zbyněk Zajíc z Házmburka a další). Hlavní oporou královny moci ovšem zůstávala převážně utrakvistická nižší šlechta a kališnická královská města (zejména pražské souměstí), přičemž panovník neměl problém ani s městy katolickými, jimž programově potvrzoval, uděloval a rozšiřoval privilegia. V důležitém podkomořském úřadě se vystřídali přední Poděbradovi přívrženci, nejprve jej vedl Vaněk Valečovský z Kněžmosta a po něm jeho zeť Samuel Velvar z Hrádku, syn proslulého Jana Velvara.

Latentní problém spočíval v panovníkově vztahu k vlastním příbuzným. Jiří neskrýval touhu založit královskou dynastii a za tímto cílem vytrvale kráčil. Součástí ambiciózního záměru bylo roku 1459 povýšení Kladska na hrabství, což musel zřejmě schválit císař Fridrich III., který ve stejném roce povýšil Jiříkova syna Viktorina na říšského knížete s titulem knížete minsterberského a hraběte kladského. O tři roky později obdařil císař shodným povýšením i další Jiříkovy syny, Jindřicha a Hynka. Tím se Poděbradovi mužští potomci, kteří obdrželi jako léno též Opavsko, vyšvihli na roveň středoevropské aristokratické elity. Příslušnost Poděbradů k ní ilustrovaly též sňatky, uzavírané mezi Jiříkovými dětmi a členy říšských knížecích rodů (Wettini, Hohenzollernové), i krátké manželství dcery Kateřiny s uherským králem Matyášem. Jiří však nezapomínal ani na své další příbuzné. Významné funkce zastávali jeho švagři (Jindřich z Lipé, Jan z Vartenberka, Jan Calta z Kamenné Hory, královnin bratr Lev z Rožmitálu, ale také do širší rodiny přiřazený Beneš z Weitmile), lhostejno zda kališníci či katolíci. Kompaktáta tu v praxi uvolňovala prostor nadkonfesijnímu křesťanství. Bylo však otázkou času, kdy se vlivná skupina panovníkových příbuzných a přátel i král sám stanou terčem otevřené kritiky.⁴⁶

Ačkoli se Poděbrad ztotožňoval s husitskou konfesi v Rokycanově výměru, nebyly jeho vztahy s kališnickým duchovenstvem ideální. Rokycanovi, Martinu Lupáčovi i dalším aktérům revolučního husitství vadilo, že český král zachovává korektní vztahy s katolíky a prosazuje nadřazenost světské moci nad mocí duchovní. Očividná převaha světské moci, jež husitský program proboužela mečem, vzbuzovala nesouhlas též mezi skupinami upřímných husitů, kteří za normu křesťanského života považovali Nový zákon. Věrní jeho

duchu i na základě zkušeností s revolučními excesy odmítali násilí v mezilidských vztazích a hodlali se řídit praxí apoštolské i prvotní církve. Navazovali tak na valdenství, rané předrevoluční táborství a namnoze souzněli s idejemi jihočeského myslitele Petra Chelčického. S touto linií vnitřně sympatizoval i Jan Rokycana, jenž pražské skupině soustředěné kolem bratra Řehoře vymohl v letech 1457–1458 azyl ve vsi Kunvaldu na Poděbradově podhorském panství Litice. Ačkoli bratři zprvu formálně zůstali součástí kališnické církve, vydali se směrem, který roku 1467 vyústil ve zřízení Jednoty bratrské jako samostatné menšinové církve reformačního typu. Ta programově zpřetrhala organizační svazky s římskou i kališnickou církví, čímž se ocitla v rozporu s kompaktáty, a tudíž za hranicemi zákona. Štěpení nedávno sjednoceného utrakvismu nezabránilo ani Poděbrad s Rokycanou.⁴⁷

Zřejmě ještě větší ohrožení shledávala utrakvistická církev v konverzi svých členů na katolickou stranu. Její nejistoty ovlivnily mimo jiné situaci na pražském vysokém učení, stále ještě otevřeném i katolíkům. V reakci na kroky mistrů, kteří (vesměs v čase italských studií) konvertovali ke katolicismu, se pražská univerzita s vědomím královny podpory profilovala od roku 1462 jednoznačně utrakvisticky. Tento svůj charakter si uchovala až do Bílé hory. O několik desetiletí tak anticipovala proces konfesionalizace univerzit, zahájený s nástupem velkých evropských reformací.⁴⁸

Kališnické obavy z obnovy pozic katolické církve přitom byly upřílišněné. Neutěšený stav klášterních objektů, do nichž se navrátili řeholníci, rozchvácený pozemkový majetek církevních institucí (včetně pražské diecéze) a nedostatek kněžského dorostu nedávaly naději na změnu, možnou jedině v případě zásadního mocenského zvratu. V porevolučním dvacetiletí byl v Čechách založen jediný nový klášter, augustiniánská kanonie v jihočeských Borovanech. Aktivita módních františkánů observantů (takzvaných bosáků), následovníků Bernardina Sienského a Jana Kapistrána, byly zatím zřetelnější ve Slezsku a na Moravě. Jejich příchod do opuštěného areálu u sv. Ambrože na Novém Městě pražském roku 1461 kališnické duchovenstvo rozhodně nevívalo.⁴⁹

Rozporuplné postavení oficiálního utrakvismu, hrdého na své odlišnosti a zároveň proklamujícího příslušnost k jednotné křesťanské církvi, zřetelně vyniklo v neodvratném střetu s papežstvím. To již na počátku pontifikátu Pia II. (1458–1464) kategoricky zavrhl konciliarismus a lpělo na obnovení církevní jednoty bez jakýchkoli výjimek. Byl to kurz, který v návaznosti na politiku Kalixta III. směřoval k vytvoření papežství jako pevné monarchické struktury, dovršené na přelomu 15. a 16. století Sixtem IV. a Juliem II. Pouze sjednocené křesťanstvo, pevně řízené papežstvím, mohlo podle renesančních papežů obstát v historickém zápase s expandujícím islámem, jehož porážku pokládal Řím za svůj aktuální úkol. Tento koncept nepřipouštěl žádné náboženské koncese, tedy ani kompaktáta, a to tím spíše, že je husitům povolil koncil, nikoliv papež.

Přesto vztahy s Piem II., který českého krále a jeho vojenskou sílu nezbytně potřeboval k uskutečnění protiosmanské kruciáty, zprvu postrádaly konfrontační charakter. Papež fakticky podpořil Jiříka ve sporu s Vratislaví, trpělivě čekal na příjezd obedienního poselstva, jež by mu jménem Českého krá-

Větší pečeť Jiřího z Poděbrad na listině vydané 7. března 1461 v Teplicích. Uprostřed je vyryt český znak střežený orly, po obvodu se nachází znaky Moravy, Slezska, Lucemburska a Dolní Lužice.

lovství složilo poslušnost, a roku 1459 pozval Poděbrada spolu s ostatními evropskými panovníky na velký kongres do Mantovy, kde hodlal plán války proti Turkům projednat. Krach kongresu Pia rozhořčil i proto, že se myšlenka na okamžité uspořádání mohutné kruciáty netěšila přílišné oblibě ani v kardinálském sboru. Přesto papež neustoupil, do střední Evropy vyslal kardinály Carvajala a Bessariona, rodilého Řeka, aby agitovali ve prospěch křížové výpravy. Světští panovníky se pak v lednu 1460 pokusil přitlačit ke zdi vydáním buly *Execrabilis*, v níž zdůraznil papežovo monarchické postavení a pod hrozbou klatby zakázal odvolání k budoucímu koncilu. To byl kámen úrazu. Pro některá říšská knížata i další vlivné osobnosti byla myšlenka papežského monarchismu nepřijatelná a vyvolala v život protiřímskou agitaci, na níž se podílel zejména známý stoupenec konciliarismu Řehoř z Heimburgu, rovněž pozdější Poděbradův rádce.⁵⁰

Dílčí neúspěchy ale Pia, považujícího budoucí vítěznou kruciátu za své dějinné poslání a současně za doklad civilizačního primátu Říma, neodradily. Když zjistil, že povolnost vůči Jiříkovi nikam nevede, že se český král rozkmotřil s Matyášem Korvínem a že ochotně sedá na vějičku Wittelsbachům, kteří mu v únoru 1461 opětovně předestřeli možnost stát se římským králem, zahájil v druhé polovině roku diplomatickou ofenzivu. Ač uvažovanou Poděbradovu kandidaturu na římského krále rychle pohřbili Hohenzollernové, ztratil papež v českého vládce, jehož zprvu považoval za ideálního vůdce křížáckých vojsk, důvěru. Nahrála mu i okolnost, že nový francouzský král Ludvík XI. projevil ochotu vzdát se Pragmatické sankce z Bourges výměnou za teritoriální zisky a vliv v Neapolsku. Svým diplomatům vydal Pius II. pokyn, aby podpořili Vratislav jako baštu katolicismu v českém soustátí a urovnali spor mezi Fridrichem III. a Matyášem Korvínem, v nichž viděl budoucí spojence, schopné bojovat proti Osmanům.⁵¹

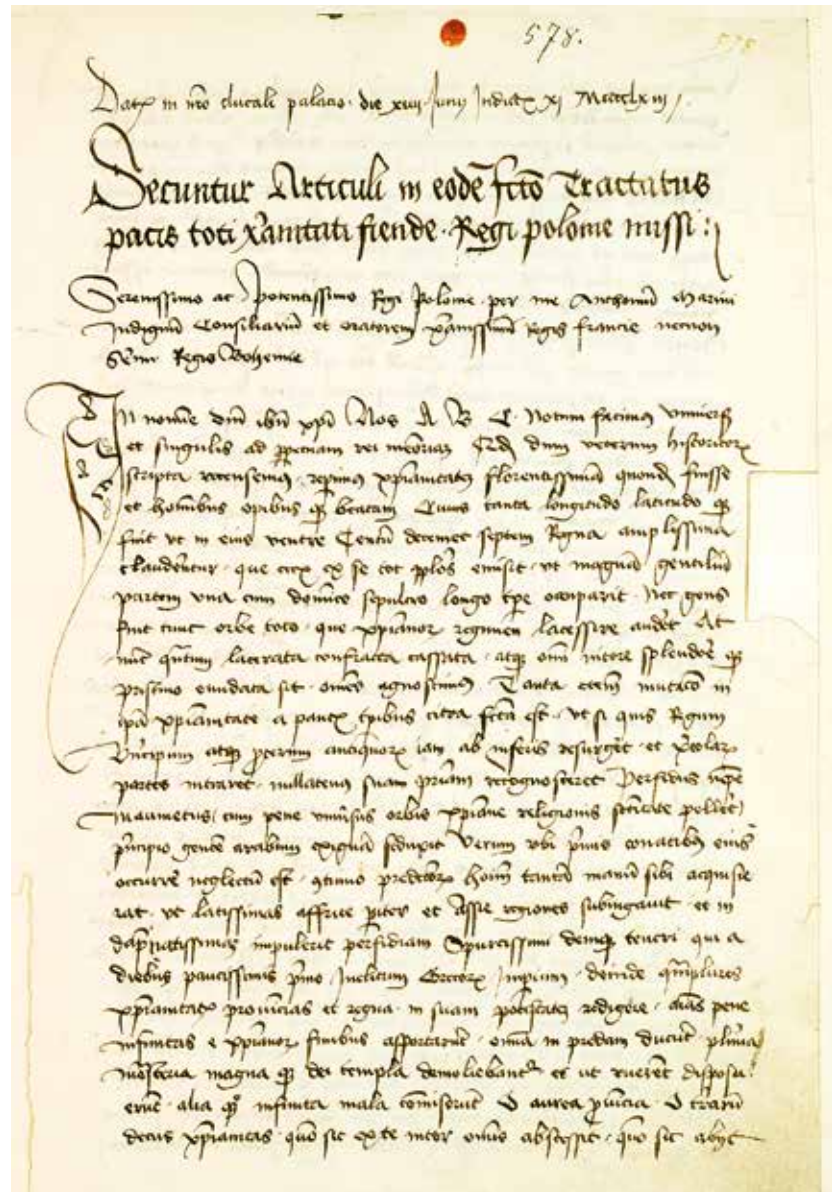
Až v této vyhrocené situaci vstoupilo do Říma české obediční poselstvo, jemuž Jiří svěřil delikátní úkol. Mělo papeži složit slib poslušnosti a zároveň od něho získat potvrzení kompaktát. Na výměnný obchod ale Pius II. nepřistoupil a dne 31. března 1462 prohlásil na zasedání velké konzistoře kompaktáta za zrušená a slib poslušnosti odmítl přijmout, dokud český panovník nenaplní korunovační přísahu a neuvede České království v jednotu s obecnou církví. Pilíře porevolučního uspořádání českého státu se otráslý v základech.⁵² Poděbrad kontroval s časovým odstupem. Na zemském sněmu, konaném v srpnu 1462 v Praze, se ostře vymezil proti Piovi, bránil platnost kompaktát a na vlastní obhajobu neváhal přečíst znění tajné korunovační přísahy, aby vyvrátil fámy, že se zřekl kalicha. Poté přikázal zatknout papežova nuncia Fantina, jehož sice zanedlouho propustil, nicméně veřejně demonstroval své chápání vztahu světské a duchovní moci. „Husitský král“ překročil ve vztahu k Římu Rubikon. Ustoupit již dost dobře nemohl. Papežova odpověď přišla vzápětí. Zprostil Vratislav povinnosti složit hold českému panovníkovi v sjednané tříleté lhůtě a po několika měsících vzal největší slezské město pod přímou ochranu Apoštolské stolice.⁵³

To již Jiří rozvíjel záměr, který inicioval jeho rádce Antonio Marini z Grenoblu. Od počátku bylo zjevné, že se inspiroval Piovým nápadem, jenž mantovskému kongresu navrhl ustavit spolek křesťanských panovníků

zastřešený ideou svaté války proti Turkům. Mariniho a Poděbradův projekt, koncipovaný jako vědomá konkurence papežovu plánu, byl motivován snahou oslabit Piovu pozici, odvrátit pozornost od husitského problému i vylepšit mezinárodní renomé českého krále. Jiří Poděbradský se Evropě představoval nikoliv jako heretik, nýbrž v roli ušlechtilého obránce křesťanství, nesmiřitelného protivníka nevěřících a zároveň rozvázného mírotvorce. Návrh, v definitivní podobě dokončený snad na počátku roku 1463, počítal s vytvořením unie evropských křesťanských vládců, kteří by sporné problémy řešili výlučně mírovými prostředky, což by jim následně umožnilo účinně vystupovat proti Turkům. Unie se měla opírat o několik centrálních orgánů, především o stále shromáždění delegátů jednotlivých států, radu, tvořenou zřejmě jednotlivými panovníky, soudní dvůr a společnou pokladnu, do níž by každý stát odváděl stanovený finanční podíl. Roli papeže návrh, prozrazující sepětí s myšlenkami konciliarismu, zcela marginalizoval a záměrně omezoval i vliv císaře. Francouzská politická tradice, preferující moc světskou před mocí duchovní, si tu podávala ruku s husitským artikulem o zákazu světského panování kněží i s nechutí vůči Římu a papalismu. To se posléze ukázalo jako osudné.⁵⁴

Pius II. byl o Poděbradových plánech, jichž se upřímně obával, dobře informován, a tak českého krále předešel. V létě 1463 uznal císař Fridrich III. pod tlakem papežské diplomacie Matyáše jako uherského krále a vydal mu svatoštěpánskou korunu na oplátku za potvrzení uherského nástupnictví Habsburků v případě, skoná-li Korvín bez mužských potomků. Zároveň papež získal pro ideu protiturecké křížové výpravy, již vyhlásil v říjnu 1463, také Benátky a burgundského vévodu Filipa III. Dobrého.⁵⁵ Český král byl na evropské scéně zdánlivě izolován, přesto nadále vedl intenzivní jednání o svém návrhu, spoléhaje hlavně na polského krále Kazimíra IV., Matyáše Korvína a zejména na francouzského panovníka Ludvíka XI., jenž, nespokojen s výsledky italské politiky, opětovně uvedl v život principy Pragmatické sankce. Naděje vkládané do Ludvíka XI. však nedošly naplnění. Zatímco do Francie odcestovalo v květnu 1464 Jiříkovo poselstvo, vedené Albrechtem

Text návrhu spolku evropských panovníků zoreslal Jiří z Poděbrad na přední panovnické dvory. Na vyobrazení je znění adresované polskému králi Kazimírovi IV. Jagellonskému.

Kostkou a Marinim, papež nelenil a vyslal v patričním předstihu stejným směrem biskupa Theodora Lelliho, který francouzské představitele před českým projektem důrazně varoval. Naděje na realizaci spolku evropských panovníků tak padla ještě dříve, než česká delegace s projektem Ludvíka XI. seznámila. Bilaterální česko-francouzská smlouva byla jen slabou náplastí na zjevný diplomatický neúspěch.⁵⁶

Politika římské kurie vůči českým kališníkům se nezměnila ani po skonu Pia II., který zemřel 14. srpna 1464, aniž se dočkal uskutečnění svého snu o velké kruciátě. Jeho nástupce Pavel II. ve vztahu k českému panovníkovi ještě přitvrdil. V létě 1465 přikázal zveřejnit půhon, jímž Poděbrada obesílal k papežskému soudu kvůli podezření, že zastává „kacířský“ názor o přijímání pod obojí způsobou jako nezbytné podmínce spasení. Zároveň slíbil opatřit Českému království katolického krále. Jiří reagoval na sérii hrozeb vysláním propagačního poselstva, sestaveného z katolických šlechticů v čele s Lvem z Rožmitálu, na cestu po dvorech evropských panovníků. Politický dosah jízdy, podniknuté v letech 1465–1467, byl ale zanedbatelný, i když delegace navštívila Londýn a ze symbolických důvodů stanula až na „konci světa“ (tedy na mysu Finisterre).⁵⁷

Mezitím se zdramatizovala situace v Čechách. Proti králi se vymezila skupina příslušníků starobylých panských katolických rodů, které si v duchu tradic takzvaných panských jednot nárokovaly rozhodující postavení v království. Jejich program, obsažený v několika memorandech, směřoval proti změnám, jež husitská revoluce přinesla v politické sféře. Především jim vadil mocenský a ekonomický vzestup nižší šlechty a královských měst, tedy dvou stavů, o něž se opíral Jiří Poděbradský. Výtky a výhrady proto skupina adresovala nejen králi, ale i okruhu jeho příbuzných a přátel, jimž svěroval úřady. Zároveň urození opozičníci neváhali Poděbradovi připomínat, že je pouze jedním z nich, že jen jejich zásluhou obdržel Svatováclavskou korunu a že starobylá šlechta je garantem právní kontinuity státu, neboť „král dnes bude tento a zajtra jiný, ale rodové zůstávají...“ Všechna tato prohlášení i ustavující zápis Zelenohorské jednoty, v níž se zástupci panských katolických rodů (Rožmberkové, Plavenští, páni z Hradce, Zajícové z Házmburka, Šternberkové, Gutštejnové) sdružili 28. listopadu 1465, neobsahuje ani jediný požadavek náboženské povahy. Je to doklad, že uskupení, vedené Zdeňkem Konopištským ze Šternberka a Janem Zajícem z Házmburka, sice usilovalo obnovit předrevoluční výsadní postavení panstva, současně se ale snažilo udržet nové, v revoluci vydobyté svobody (volitelnost českého trůnu, zábor církevního majetku). Všechny tyto aspekty přirozeně postřehla královská města i nižší šlechta. Jejich zástupci otevřeně podpořili Poděbrada a jasně dali najevo, že trvají na politické rovnoprávnosti všech tří stavů. Přesto se krizi zažehnat nepodařilo.⁵⁸

Razantně do ní zasáhl papež, který v říjnu 1466 uvítal uzavření (druhého) toruňského míru mezi Polskem a Řádem německých rytířů. Polský král Kazimír IV., jenž konečně získal kontrolu nad ústím Visly do Baltského moře, se však k papežovu požadavku, aby výměnou za uznání toruňského míru římskou kurií vystoupil proti Poděbradovi a vzněsl nárok na český trůn s odkazem na dědická práva své manželky Alžběty Habsburské, choval

Umírající papež Pius II. (vlevo klečí benátský dóže Cristoforo Moro) očekává v srpnu 1464 u přístavu v Ankoně křižácké lodě. Autor sienské fresky, slavný italský malíř Pinturicchio, už věděl, že se Piův sen o velké protiosmanské křižáctě uskutečnit nepodařilo.

liknavě. A to Pavel II. ještě návdavkem sliboval Jagelloncům zisk Slezska a eventuálně též Lužice.⁵⁹ Zelenohorská jednota nicméně vytušila příležitost a v souladu s papežovým přáním obohatila svůj program o konfesijní články. Katalyzátorem událostí se 23. prosince 1466 stalo vydání papežské buly, která s odvoláním na dávno prošlou lhůtu půhonu prohlašovala Poděbrada kacířem, zbavovala jej z papežské moci královského důstojenství, označovala jeho potomky za nezpůsobilé k nástupnictví a zprošťovala Jiříkovy poddané všech závazků vůči sesazenému panovníkovi.⁶⁰ I když konflikt nebylo možné odvrátit, snažil se „husitský král“ zamezit válce. Pokus o vytvoření protipapežské aliance, která by zahrnovala Francii a milánského vévodou Maria Galeazza Sforzu, však skončil ve slepé uličce. Nepodařilo se mu zklidnit ani českou scénu. V polovině dubna 1467 proto veřejně vystoupil se slavnou Apelací, kterou vypracoval Řehoř z Heimburgu. Prohlásil se v ní za posvěceného i korunovaného krále a proti papežově autoritě se odvolal k příštím papeži a (v souladu s kostnickým dekretem *Frequens* i vzdor bule *Execrabilis*) k budoucímu koncilu.⁶¹

Otevřený vojenský konflikt, který lze oprávněně označit jako druhou husitskou válku, vzplál 23. dubna 1467. Na jedné straně stál český král, bránící výsledky husitské revoluce a podporovaný utrakvistickou českou i moravskou šlechtou, většinou královských měst a nepočetným kruhem loajální katolické nobility, na straně druhé pak katolické panstvo, sdružené v Zelenohorské jednotě, Plzeň, jež proti panovníkovi povstala už roku 1465, velká moravská města, obojí Lužice a významná část Slezska v čele s Vratislaví, toužící stát se hlavním městem Koruny české. Opozice ale netvořila pevné spojení, ač o to papež prostřednictvím svého legáta Rudolfa z Rüdeshheimu usiloval. Horní Lužice a řada slezských knížat se zprvu do války nehrnula, což platí také o moravských městech a o vratislavském biskupovi Joštovi z Rožmberka. Jejich rozpaky nezmizely ani poté, co legát Rudolf vyhlásil 26. dubna 1467 proti Jiřímu a jeho přívržencům křížovou výpravu. Učinil tak příznačně ve Vratislavi, která, omámeně naslouchajíc rétorice místních militantních

Střelec (stojící na zelené hoře) míří kuší na husu – zjevná alegorie zápasu mezi Poděbradovými kališníky a katolickou Zelenohorskou jednotou.

kazatelů, byla bojem proti Poděbradovi přímo posedlá.⁶² Zelenohorská jednota však náboženskou motivaci nepreferovala, jejím hlavním cílem bylo prosadit stavovské požadavky vysoké nobility a zajistit jí dominantní pozici v politickém životě Českého království. Případné vymazání kompaktát z českého právního řádu by totiž vneslo chaos do majetkové držby a zároveň poškodilo mnohé katolické šlechtice. Pokud ale chtěli Zelenohorští uspět, nezbývalo jim nic jiného než se postavit po bok papežské kurie, rozhodnuté zlikvidovat kompak-

táta, uzavřít spojenectví s až fanaticky antihusitskou Vratislaví a vystupovat na obranu katolicismu.

Rozložení sil odpovídala existence několika válčičů i výsledky lokálních bojů. Naprosto zřetelně se v nich prokázala slabost katolické ligy, v jejímž čele stanul s titulem hejtmana Zdeněk Konopištský ze Šternberka. Na teritoriu Českého království dobyla Jiříkova vojska velmi rychle několik hradů bratří Oldřicha a Jana Zajíce z Házmburka i Zdeňka Konopištského. Ve Slezsku utrpěli Vratislavští katastrofální porážky, když zaútočili na opěrné body Poděbradova rodu (Minsterberk, Frankenštejn). Důsledky neúspěchu byly fatální a vedly k pádu takzvané strany kazatelů ve Vratislavi, kterou ve válce udržela jen neústupnost Rudolfa z Rüdeshheimu, od roku 1468 vratislavského biskupa. Dílčí vítězství hornolužických a dolnolužických vojsk, jež vypudila z dolnoslezského Zahánska knížete Jana II., dávného Poděbradova přívržence, pouze mírnila tristní bilanci. Ani na Moravě se Jiříkovým protivníkům příliš nevedlo, byť se proti králi v důsledku legátova tlaku postavil jinak uvážlivý olomoucký biskup Prothasius (Tas) z Boskovic. Totéž učinil Hilarius Litoměřický, administrátor katolické církve v distriktu pražské diecéze. Stejně jako většina členů svatovítské kapituly, působící v letech 1454–1467 opět v areálu Pražského hradu, opustil hlavní město a zamířil do Plzně.⁶³

Poděbradovi v první fázi války významně nahrávala mezinárodní situace. Většina vlivných říšských knížat si kvůli papeži nehodlala pálit prsty, takže výzvy k protihusitské kruciátě oslovily spíše jen po kořisti toužící dobrodruhy, respektive několik německých šlechticů, kteří si hodlali vyřídit staré účty se sousedy na druhé straně hranice. Na celkovém poměru sil tyto omezené a navíc neúspěšné vpády nic nezměnily.⁶⁴ Ještě větším zklamáním pro papežskou diplomacii i pro Zelenohorskou jednotu byly setrvalé postoje krále Kazimíra IV. Polský panovník nerefletoval ani na další nabídky českého trůnu, přednesené papežovými pověřenci a zástupci Zelenohorské jednoty. Papežská kurie proto zvolila jinou cestu. Vsadila na Matyáše Korvína, i když tušila, že ohrozí vlastní a stále aktuální projekt polsko-uherského protitureckého spojenectví.⁶⁵

Člen Zelenohorské jednoty Jindřich IV. z Hradce a jeho tři zesnulé manželky (Eliška ze Šternberka, Anežka z Cimburka, Magdaléna z Gleichenu, čtvrtá – žijící Anna z Minsterberka – není zobrazena) se modlí k Panně Marii. Nástěnná malba v kapli Panny Marie na hradě v Jindřichově Hradci.

Papež Pavel II. spatřoval již od roku 1465 v Matyášovi vhodného muže pro Poděbradovu eliminaci. Uherský král se však do přímé konfrontace nehnal, spíše dlouho zastával neutrální postoj, který vyhovoval i Jiřímu. Své stanovisko změnil až na konci roku 1467, ovlivněn nejen výzvami a sliby papežských diplomatů, ale také postojem olomouckého biskupa Tase. Formální záminka k vyhlášení nepřátelství mu poskytl vpád vojska Viktorina z Poděbrad do Dolních Rakous a následná žádost císaře Fridricha III. o pomoc. Poté co uzavřel příměří s Turky, oznámil Matyáš 8. dubna 1468 evropské veřejnosti, že se ujal v českých zemích obrany „lidu katolického proti kacířům“. Stalo se tak v Trnavě za přítomnosti vůdčích osobností moravské a české katolické opozice, jejíž zástupci nedlouho předtím nabídli český trůn brandenburskému markraběti Fridrichovi II. Hohenzollernskému. Matyášův vstup do války zásadně změnil poměry. Uherská vojska bez větších problémů získala převahu na Moravě, kde se na stranu vítězíciho Matyáše rychle přidávali četní šlechtici. Na rozhraní let 1468–1469 se Poděbradova porážka zdála být otázkou krátkého času i proto, že mu v nevelkém časovém rozmezí smrt odňala přední spolupracovníky, například Zdeňka Kostku z Postupic, jenž v úřadu nejvyššího purkrabího vystřídal Zdeňka Konopištského ze Šternberka. V únoru 1469 vpadl Matyáš v čele svých bojovníků do východních Čech, spojil se tu s oddíly českých katolíků a zamířil ke Kutné Hoře. Pod Železnými horami ale narazil na Jiříkova vojska. Hrozící porážku odvrátil uherský panovník nabídkou k jednání. Oba králové se 27. února při pověstné schůzce v poničené chalupě ve vsi Úhrově dohodli na příměří i na Matyášově zprostředkující roli při rozhovorech mezi Jiříkem a papežskou kurií.⁶⁶

V politickém souboji dvou pragmatiků měl však navrch uherský monarcha. Již 3. května 1469 zvolila česká katolická opozice v čele se Zdeňkem Konopištským Matyáše Korvína v Olomouci českým králem; přítomní zástupci ostatních korunních zemí jej jako panovníka přijali. Dvojvládí se stalo realitou. Titul českého krále začal Matyáš oficiálně používat až poté, co na konci května 1469 vstoupil do Vratislavi. Ve Slezsku rovněž přijal hold většiny zdejších knížat i zástupců obojí Lužice.⁶⁷ Olomoucká volba i následné události ukázaly hloubku politického a konfesijního rozdělení, existujícího v českých zemích již od výbuchu husitské revoluce. Fakticky se opakovala situace roku 1420, neboť i tentokrát se vedlejší země přiklonily na stranu katolického krále a Morava, již Matyáš časem téměř plně ovládl a zavedl tu vojenskou správu, byla názorově rozpolcená. Také Zelenohorská jednota, její katoličtí přívrženci, Chebsko i katolická města (České Budějovice, Plzeň, Most) uznávali za českého panovníka Korvína, takže Poděbradova vláda se fakticky omezovala na převážně kališnické české vnitrozemí a na rodovou državu Kladsko. V Českém království, kde se dvojvládí projevovalo nejvýrazněji, paralelně působily i dvojí správní orgány, Jiříkovy i Matyášovy. Týkalo se to především zemských a dvorských úředníků, ale také královské rady. Jako centrum Korvínovy strany se prosadily České Budějovice.

Ani na osudové dějinné křižovatce se Poděbrad nevzdával. Nadále vedl s Matyášem zápas o Čechy, Moravu i Slezsko a spoléhal na diplomatickou součinnost se střeoevropskými panovníky, znepokojenými Matyášovou mocenskou expanzí. Nebylo žádným tajemstvím, že prvořadou snahou uher-

ského krále není podpora katolické víry (ostatně na Moravě praktikoval uvážlivou politiku tolerující utrakvismus i kompaktáta), nýbrž dosažení dominantní role ve středoevropském prostoru. To zneklidňovalo císaře Fridricha III., papeže Pavla II., který Matyášovo české královské důstojenství neuznal (kurie tak učinila prostřednictvím papežských diplomatů), a zejména polského vládce Kazimíra IV. Jagellonec s nelibostí sledoval Korvínův průnik do Slezska a vytváření teritoriálně kompaktní državy, sahající od jihovýchodních Karpat až na pomezí Saska a Braniborska. Už v červnu 1469 tak Jiří prosadil, aby český zemský sněm schválil jako budoucího českého krále Kazimírova syna Vladislava. Byl to výsledek racionální úvahy, že v stávající mezinárodní situaci postrádají Poděbradovi potomci jakoukoliv naději na získání českého trůnu. Polský král ale s přijetím nabídky nespěchal. Věděl o Jiříkově nevalném zdravotním stavu a trpělivě čekal na vhodný čas. Poděbrad zatím v zájmu udržení utrakvismu nabízel prostřednictvím říšských knížat papeži dalekosáhlé ústupky, leč římská kurie zůstávala neoblomná. Husitské výjimky tolerovat nehodlala.⁶⁸

Ani Jiří, ani Matyáš neměli dostatek sil, aby válku, která nezměrně zatížila Čechy, Moravu i Slezsko, rozhodli ve svůj prospěch. Vojenský konflikt opět citelně poškodil hospodářství a přinášel lidem útrapy. V letech 1469–1470 se dramaticky zvýšily ceny základních potravin. Svým dílem k tomu přispěla nezbytná měnová reforma, k níž Poděbrad přistoupil roku 1469. Díky stoupající těžbě v kutnohorském stříbrném revíru obnovil masovou ražbu pražského groše, vrátil se k systému zavedenému Václavem IV. (1 groš = 7 penízů = 14 haléřů) a o polovinu hodnoty devalvoval běžně užívanou drobnou minci. Byl to zásadní krok k nápravě mincovního rozvratu, který ve druhé třetině 15. století postihl značnou část střední Evropy.⁶⁹

V době, kdy na středoevropské šachovnici nastal mocenský pat, Jiří Poděbradský 22. března 1471 zemřel, pouhý měsíc po smrti Jana Rokycany. Odchod obou výrazných osobností v sobě skrýval hlubokou symboliku. Z dějinného jeviště postupně mizely generace aktivně spjaté s érou revolučního husitství či dospívající v jejím ovzduší. Na jejich následovnicích pak záleželo, v jaké podobě (a zda vůbec) se husitský odkaz podaří uchovat. Pro budoucnost bylo důležité, že papežství neuspělo ve snaze vykořenit utrakvismus a že Matyáš Korvín neovládl teritorium Koruny české v plném rozsahu. Zápas o husitské dědictví pokračoval.

Svatba Uršuly Braniborské a Jindřicha z Poděbrad, knížete minsterberského a hraběte kladského, v únoru 1467 v Chebu na zobrazení zhruba o století mladším. Jde o další doklad snahy Jiřího Poděbradského o přátelské styky s vlivnými říšskými knížaty a zároveň o projev jeho úsilí začlenit vlastní potomky do struktur evropské aristokracie.

Hrad Křivoklát (stav před požárem roku 1643), oblíbené místo pobytů krále Vladislava II. Jagellonského, vášnivého lovce i skvělého tanečníka. Na vykoupení objektu ze zástavy neměl český panovník peníze, vše uhradil jeho otec Kazimír IV.

Český utrakvismus, jehož osud se vždy odvíjel v mezinárodních souřadnicích, se po Jiříkově smrti stal pouze jednou z komponent boje o mocenskou převahu ve středoevropském prostoru mezi Jagellonci a Matyášem Korvínem. Polský panovník Kazimír IV. neponechal nic náhodě a okamžitě se pokusil získat pro své syny Vladislava a Kazimíra český i uherský trůn. Podle Alžběty Habsburské, matky obou princů, na ně měli dědické právo po dávno mrtvém Ladislavu Pohrobkovi. V prvním případě byl jagellonský tah úspěšný. Český zemský sněm, konaný v Kutné Hoře a obeslaný převážně Poděbradovými přívrženci, oslyšel nároky Matyáše Korvína i saského vévody Albrechta (manžela Jiříkovy dcery Zdeňky) a zvolil českým králem patnáctiletého prince Vladislava Jagellonského. Rozhodující byla podpora, již polskému kandidátovi poskytli kníže Jindřich Minsterberský, dědic politického talentu svého otce Jiřího, i bratři Ctibor a Jan Tovačovští z Cimburka, příslušníci tradičně husitského moravského panského rodu.⁷⁰

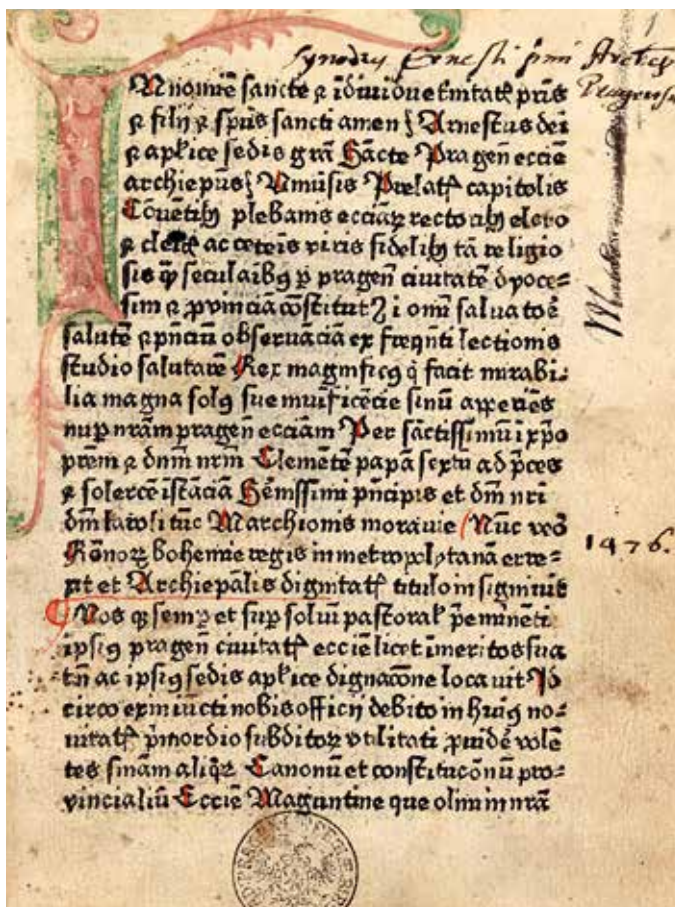
Vladislav byl poté, co slíbil zachovávat kompaktnost i další požadavky českých stavů, 22. srpna 1471 v pražské katedrále korunován Svatováclavským diadémem, který přijal z rukou polského biskupa Mikuláše Prochnického. Matyáš jen s odporem trávil hořké pilulky politické porážky. Už pouhý den po kutnohorském rozhodnutí přinutil papežské diplomaty Lorenza Roverellu a Gabriela Rangoniho, aby v Jihlavě znovu slavnostně potvrdili platnost olomoucké volby. Papež Pavel II., přestože Vladislavovo zvolení a korunovaci jako dílo bandy heretiků neuznával, hodnotil Matyášův postup kriticky. Důvod byl prostý. Před bojem proti Turkům preferoval uherský král mocenské angažmá ve střední Evropě, čímž podlamoval vytvoření účinné protiosmanské koalice. Nový papež Sixtus IV. (Francesco della Rovere), zvolený v létě 1471, dával Matyášovi najevo větší přízeň a oficiálně jej potvrdil jako českého krále. Na přelomu let 1471–1472 pak Korvín dosáhl alespoň částečné satisfakce, když zmařil pokus polských vojsk, která v součinnosti s vnitřní uherskou opozicí usilovala vybojovat uherský trůn pro mladšího Vladislavova bratra Kazimíra.⁷¹

Korunovace Vladislava II. byla dovršením letitého usilování jagellonské dynastie o český trůn i dlouhodobé linie husitské politiky, jež o panovníkovi z Polska uvažovala od roku 1420. Postavení mladého krále však bylo poněkud rozporuplné. Jako katolík vládl převážně husitskému obyvatelstvu, v Čechách neměl téměř žádný pozemkový majetek a papežství jeho královský titul neuznávalo. Sám se i díky své introvertní a plaché povaze cítil spíše jako šachová figurka, kterou z Krakova ovládá jeho otec, prosazující širší dynastické zájmy. Obhajobu kompaktát ve vztahu k papežské kurii či otevřenou podporu utrakvismu od něho nebylo možné očekávat. Navíc jej za panovníka považovala pouze menšina obyvatel českého soustátí, zatímco většina Koruny české uznávala jako krále Matyáše. S ním Vladislav pokračoval ve válce, která zdaleka neskončila Poděbradovou smrtí a která jej od počátku uvrhla do dluhové pastí. Jeho pražský dvůr žil skrovně, nouzí ale netrpěl.⁷²

Vzhledem k ekonomické náročnosti probíhal konflikt především jako poziční a pevnostní válka, již téměř pravidelně rytmizovala uzavíraná příměří i pokusy papežských legátů dosáhnout dohody mezi Kazimírem IV. a Vladislavem na jedné straně a Matyášem Korvínem na straně druhé. Většího rozsahu nabyly válečné aktivity až na podzim 1474, kdy se vojska Kazimíra IV. a Vladislava II. pokusila podmanit Slezsko, avšak nepodařilo se jim dobýt Vratislav, osobně hájenou Matyášem Korvínem. Příměří sjednané ve vesnici Wielki Muchobór (dnes součást Vratislavi) potvrzovalo status quo, včetně pokračujícího dvojvládí.⁷³

I když válečný stav nadále formálně trval, situace v českém soustátí se celkově zklidnila. Matyáš se mimo jiné soustředil na upevňování své moci ve Slezsku, Lužicích i na Moravě, k níž přistupoval, vědom si jejího strategického významu v politickém i konfesionálním ohledu, velmi vstřícně. Rovněž život v Českém království pulzoval pokojnějším rytmem, třebaže projevy dvojvládí byly viditelné (například na mincích), stejně jako dílčí kulturní diference mezi kališníky a katolíky.⁷⁴ Tyto rozdíly se snad ještě výrazněji než ve vztahu k humanismu, který prozatím vzbuzoval pouze zájem nepočtených jednotlivců převážně katolické orientace, vyjevily v poměru ke knihtisku. Předností nového (a jak se posléze ukázalo) převratného vynálezu pochopila nejdříve katolická církev. Přistoupila k němu ryze prakticky. Místo zdouhavého opisování textů, jež k plnění svých povinností potřebovala většina kněží, zvolila rychlejší a pohodlnější cestu. Nejstarším datovaným tiskem, který známe z teritoria českého soustátí, jsou *Statuta synodalia episcoporum Wratislaviensium* (Synodální statuta vratislavských biskupů), vydaná ve slezské Vratislavi roku 1475. Ve vlastním Českém království drží primát obdobný titul, *Statuta synodalia Arnesti* (Synodální statuta Arnošta z Pardubic), vytištěný v Plzni v dubnu 1476.

Arnestus, archiepiscopus Pragensis (Arnošt, arcibiskup pražský): Statuta provincialia. První v Čechách vytištěná kniha, datovaná 26. dubna 1476. Nejstarší tisky plzeňské ofíciny dokládají, že jako první pochopila dobrodiní knihtisku katolická církev (katolická konzistoř tehdy sídlila v Plzni) a využívala ho k šíření statut i dalších nezbytných knih, které k výkonu svého úřadu potřeboval každý kněz.

Smlouva mezi Vladislavem II. Jagellonským a Matyášem Korvínem, stvržená 21. července 1479, se zapsala do dějin pod označením „olomoucký mír“. Zobrazený exemplář se dochoval v českém korunním archivu.

Tento počín přímo souvisel s působením katolické konzistoře, jež v západočeském městě našla útočiště po výbuchu druhé husitské války v roce 1467 a spravovala odtud duchovenstvo na území pražské diecéze. I další prvotisky české proveniencí, vydané v Plzni na sklonku sedmdesátých let, prozrazují sepětí s praxí katolické církve. Kališnické prostředí si výhody knihtisku uvědomilo až s jistotou prodlevou. V náboženských střetech se nový vynález plně uplatnil s nástupem luterské reformace.⁷⁵

Nemožnost rozhodnout vleklý zápas o české soustátí vojenky i neudržitelnost pokračujícího dvojvládí v Českém království vyústily posléze v politické řešení, na němž měli eminentní zájem Vladislav II. Jagellonský, Matyáš Korvín i vlivní šlechtici, z nichž někteří (Pernštejnové, páni z Hradce, Cimburkové) drželi statky v Čechách i na Moravě. Přes dílčí peripetie, v nichž se Vladislav i Matyáš pokoušeli na svou stranu získat mezinárodní veřejnost a zejména císaře Fridricha III., zasedli na jaře 1478 zástupci obou stran k jednacímu stolu v Brně. K ulomení ostnů nepochybně přispěla i smrt Zdeňka Konopištského ze Šternberka v prosinci 1476. Jednání nebyla snadná, bojovalo se doslova o každé slovo. Výsledkem byl ale dokonale vyvážený text

smlouvy, která ukončila válku, jež začínala jako zápas o husitské dědictví a postupně přerostla v mocenský konflikt o převahu ve střední Evropě. Dosažený mír byl slavnostně proklamován v Olomouci 7. prosince 1478. Smlouva, opatřená souhlasem reprezentantů českých i uherských stavů, však vstoupila v platnost až poté, co ji v průběhu olomouckého summitu ratifikovali 21. července 1479 Vladislav s Matyášem.

Základem schváleného textu bylo státoprávní pojetí Koruny české jako jednotného celku, na jehož teritoriu dočasně vládnu dva panovníci, oba s titulem českého krále. Matyášovi, který se korunovace českým králem nikdy nedočkal, přiznávala smlouva vládu na Moravě, ve Slezsku a v obojí Lužici, přičemž všechny tyto země fakticky držel jako zástavu. Kdyby chtěl Vladislav, jemuž připadla vláda v Českém království, scelit po Korvínově smrti české soustátí pod svým žezlem, byl povinen zaplatit budoucímu uherskému panovníkovi, eventuálně uherskému státu finanční náhradu ve výši 400 000 zlatých. V případě dřívějšího Vladislavova skonu by Matyáš neplatil jeho nástupci nic. Tato zdánlivá asymetrie reflektovala vyšší pravděpodobnost časnějšího skonu o třináct let staršího Matyáše Korvína. Nezbytnou podmínkou uzavřeného míru bylo respektování statu quo v náboženské sféře, což oba panovníci dodržovali již v předchozích letech. Smlouva obsahovala též závazek, že dosavadní Matyášovi stoupenci v Čechách a Vladislavovi přívrženci v ostatních korunních zemích složí slib poslušnosti novému panovníkovi. Smlouvy posléze potvrdili také stavovští zástupci Horního i Dolního Slezska, Dolní Lužice a Moravy, zato Horní Lužice se k nim nikdy plně nepřihlásila.⁷⁶

Mírové úmluvy mezi Matyášem a Vladislavem měly dalekosáhlé důsledky, patrné v celém středoevropském prostoru. Matyáš, nevzdávající se plánu na vytvoření silné podunajské personální unie a nucený živit nejpočetnější evropské vojsko, se obrátil proti císaři Fridrichovi III., ovládl část Korutan i Štýrska, obsadil Dolní Rakousy a 1. června 1485 vkročil do bran Vídně. V dlouhodobé perspektivě ale neuspěl. Po jeho smrti v dubnu 1490 Vladislav Jagellonský nejen sjednotil země Koruny české pod svou vládou, ale byl zvolen též uherským králem. Jeho otec Kazimír IV. se tak dočkal uskutečnění dávných polských cílů. Po dlouhodobých zápasech s Lucemburky, Habsburky i Hunyadovci se Jagellonci pyšnil polským, uherským i českým trůnem, panovali na Litvě a rozšířili svou moc na jižní baltské pobřeží. Kontrolovali tak obrovská území mezi Baltem a Černým mořem, respektive mezi Šumavou a ruskou stepí o celkové rozloze 1 753 000 čtverečných kilometrů.⁷⁷

Z českého pohledu teprve olomoucký mír ukončil období vyčerpávajících válek, zahájených roku 1419 a pokračujících s kratšími i delšími přestávkami šest desetiletí. Zároveň dal mocný impulz k tolik potřebnému hospodářskému oživení, na něž vyčerpané české soustátí čekalo. Ekonomický vzestup souzněl s hospodářským rozmachem v téměř celé střední Evropě. Dílo hospodářské obnovy však nebylo snadné, neboť naráželo na limitované lidské zdroje. Od konce 14. století poklesl počet obyvatel v Českém království dle kvalifikovaných odhadů až o 30 %, zároveň ubylo přibližně 850–1000 vsí

a v některých oblastech Slezska leželo ladem až 40 % půdy. Na velké pozemkové vrchnosti, tedy především šlechtu, tvrdě doléhala skutečnost, že výše stálých poddanských platů byla sjednána jednou provždy a nezohledňovala pokles reálné hodnoty mince, což jim spolu s úbytkem daňových plátců dramaticky snižovalo příjmy.

Východisek z této situace bylo několik. Kromě stále nezákonného, leč běžného lapkovství patřilo k obvyklým prostředkům zavádění a vymáhání různých poddanských povinností (soudní pokuty, rozmanité poplatky), novým fenoménem pak byl nástup a rozvoj šlechtického podnikání. Česká nobilita, stejně jako šlechta celého evropského kontinentu, dlouho spatřovala v podnikání včetně obchodu nedůstojnou činnost, vyhrazenou „dělnému lidu“. Výjimku činila pouze u placené vojenské služby. Změněné poměry ji však nutily, aby se stále více pouštěla do úvěrového podnikání (zemský sněm, k malé radosti rigidních husitských kněží, legalizoval půjčování peněz na úrok až do výše 10 %), aby podporovala tržní aktivity ve svých poddanských městech a městečkách (v letech 1479–1526 vzniklo v Čechách 201 nových trhů), aby si zvyšovala příjmy zakládáním i zdaněním pivovarů a aby se začala ve vlastní režii věnovat chovu a prodeji ryb. Rozmach českého rybníkářství a počátek slávy českého kapra spadají právě do této doby a jsou spjaty se jménem Viléma z Pernštejna, vlastníka rozsáhlých statků na Moravě a ve východních Čechách, kde vznikla první rozsáhlá soustava rybníků. Jím naznačenou cestu vzápětí rozvinuli v oblasti jihočeských blat Rožmberkové.

Podnikatelská činnost urozených vrstev se nutně musela střetnout se zájmy královských měst, jejichž hospodářská privilegia narušovala. Také města se po skončení válek pustila do rozsáhlé obnovy a logicky se utkala se šlechtici o pracovní sílu, které byl v důsledku demografického regresu akutní nedostatek. Šlechta se bránila nekontrolovanému odchodu svých poddaných do královských měst celou sérií sněmovních usnesení a požadovala, aby podmínkou opuštění selského gruntu byl výhostní list. Tato opatření však nebyla příliš účinná i proto, že král Vladislav zpětně legalizoval odchody venkovských poddaných, pokud k nim došlo před 20. červencem 1479, tedy před ratifikací olomouckých smluv.⁷⁸

Zostření vztahů mezi vysokou šlechtou a královskými městy se v Čechách netýkalo jen ekonomické sféry, nýbrž prolínalo se s opětovně vyhrocenými náboženskými poměry. Aktualizované propojení stavovských a náboženských problémů, příznačné pro české prostředí od počátku 15. století, přímo souviselo s olomouckým mírem. Ve chvíli, kdy v souladu s jeho zněním složili na svatováclavském sněmu, uskutečněném na podzim 1479, nedávní Matyášovi šlechtičtí spojenci slib poslušnosti králi Vladislavovi, změnila se pronikavě i politická situace. Skončilo sice dvojvládí, ale bývalí vůdci a členové Zelenohorské jednoty (Jan Zajíc z Házmburka, Bohuslav ze Švamberka, Jindřich z Hradce i jiní) nadále prosazovali svůj program. Příznačné bylo, že požadovali rozhodující slovo při obsazování královské rady, domáhali se zrušení komorního soudu, zřízeného Jiřím Poděbradským, a vnesli rovněž námitku proti zastoupení královských měst na zemském sněmu u vědomí, že je výsledkem husitské revoluce. Městský stav ale tento atak v součinnosti s nižší šlechtou odvrátil.⁷⁹ Představitelé někdejších

opozicníků, nyní zasedajících ve vysokých zemských úradech, vyvolávali obavy utrakvistů i svým katolickým smýšlením, a to zvláště v souvislosti s návratem administrativního ústředí katolické církve z Plzně do Prahy. Příslušníci kališnických stavů proto ještě před sjednáním olomouckého míru uzavřeli 10. srpna 1478 na sjezdu v Karlově koleji dohodu o obraně své konfese. Utrakvistický sjezd přistoupil i k ustavení vrcholného správního orgánu kališnické církve, konzistoře pod obojí.⁸⁰

Od 1. června 1480, kdy se o svátku Božího těla odehrál na Starém Městě pražském incident mezi účastníky kališnického a katolického procesí, náboženské napětí v české společnosti znovu eskalovalo. Obdobně jako dříve se proti sobě postavilo uskupení radikálních kališníků, trvajících na svých zásadách, překračujících hranice kompaktát (česká bohoslužba, podávání eucharistie dítkám, spasitelnost kalicha), a spojenectví katolické šlechty s konzervativními utrakvisty. Tento blok v podstatě zaujal nadkonfesišní pozici, sdílel iluzi o možném uznání kompaktát papežem a usiloval o plné začlenění Českého království mezi ostatní křesťanské státy. Jeho hybnou silou byla vysoká katolická a částečně též kališnická nobilita, která nepovažovala pokračující náboženskou konfrontaci za užitečnou a zamýšlela podlomit politické pozice městského stavu, namnoze spjatého s důslednou variantou utrakvismu. Tento program se těšil i podpoře krále Vladislava, jehož české královské důstojenství dosud neuznal papež.

Perzekuce radikálních kališníků však narazila na odpor veřejnosti, stejně jako úsilí uzavřít v rámci Českého království náboženský mír na základě přís-

Privilegium pro řeznický cech v Lounech vydal 16. října 1478 Vladislav II. Jagellonský. Český psaná listina obsahuje unikátní zobrazení korouhve se znamením korunovaného lva se zlatou zbrojí, které král propůjčil lounským řezníkům podle vzoru Starého Města pražského. Výtvarníková inspirace znakem Českého království je zjevná.

Mapa zemí pod vládou příslušníků jagellonské dynastie na konci 15. století.

ného dodržování úzké verze kompaktát, tedy bez zřetele k dalším jihlavským úmluvám. Krok tímto směrem byl pro důsledné utrakvisty nepřijatelný a reagovali na něj po svém. Na základě jejich pozvání vstoupil roku 1482 na českou půdu santorinský biskup Augustin Luciani. Hlavním úkolem Itala, který se vydal do srdce Evropy bez souhlasu římské kurie, bylo svítit kališnické kněze. Od smrti biskupa Filiberta totiž utrakvistický kněžský dorost dosahoval svěcení pouze pokoutním způsobem od některých úplatných míšeňských, italských, či dokonce arménských biskupů. Augustinův příchod ohrožoval mezinárodní pověst krále Vladislava i plány katolicko-kališnické aliance, která se rozhodla ovládnout Prahu. Předpokladem úspěchu byla výměna městských rad, které až na krátkodobé výjimky byly baštou komunálních politiků spjatých s Poděbradem a Rokycanou. Král se pro tento krok v březnu 1483 opravdu rozhodl, ale pouze přilil olej do ohně. Dopoledne 24. září 1483 uskutečnili radikálové ve všech třech pražských městech převrat, odstranili dosavadní radní (některé po husitském způsobu defenestrovali) a devět mužů ještě poté popravili. V následujících měsících Praha ubránila svůj důsledně husitský charakter a při jednáních s králem uhájila platnost náboženských výsad, které jí v létě 1436 udělil nad rámec kompaktát Zikmund Lucemburský. Současně dosáhla panovníkova souhlasu s pobytem biskupa Augustina.⁸¹

Slavný kutnohorský náboženský mír, dojednaný na zemském sněmu v březnu 1485, se proto hlavního města bezprostředně netýkal. Ústředním bodem dohody byla kompaktátní zásada, že každý člen stavovské obce i každý poddaný mají svobodu vyznání „buď pod jednu, nebo pod obojí

zpuosobů“, a nikdo je ke změně náboženské orientace nesmí nutit. Zároveň dokument zavazoval všechny fary k setrvání u dosavadní konfese. Platnost náboženského míru, který se nevztahoval na Jednotu bratrskou, stanovili vyjednávači na jednání třicet let, roku 1512 však byl prodloužen až do skonání pozemského světa.

Význam dohody lze označit za epochální. I když kromě doby platnosti nepřinášela nic zásadně převratného, potvrzovala náboženskou koexistenci jako základní pilíř, na němž spočívala česká porevoluční společnost, zvolna vstupující do bran novověku. Uzavření míru bylo výsledkem racionální úvahy. Katolíci pochopili, že nemají dostatek sil poměry zvrátit, kališníci byli naopak rádi, že si v nepříznivé mezinárodní konstelaci udrželi dosavadní pozice. Ochota ke kompromisu pramenila sice z vědomí potřeb českého státu a jeho obyvatel, zároveň ale souvisela s generační obměnou české politické elity, oprostující se od náboženské nesmlouvavosti dědů a otců.⁸²

Bez sblížení kališnické a katolické šlechty na stavovské bázi by se sotva podařilo dosáhnout konsenzu a otupit hroty konfesijního radikalismu. Tento moment však představoval nebezpečí pro převážně utrakvistická královská města v čele s Prahou, která prosadila do sněmovního usnesení výjimku garantující její výlučně kališnický ráz. Z Kutné Hory si Pražané odnášeli další vážná varování. Oba šlechtické stavy tu prohlásily, že městský stav je méně svobodný než vysoká a nižší nobilita, neboť tvoří součást královské komory. Byl to signál, že kališnická nižší šlechta pozvolna opouští svého letitého spojence a začíná se klonit na stranu panstva. Tento trend znásobilo usnesení o obnově zemského soudu, který nezasedal téměř dvacet let. Vysoká šlechta již netrvala na obsazení všech dvaceti míst svými členy a takticky souhlasila s jejich porevolučním rozdělením (definitivně potvrzeným roku 1487) mezi dvanáct pánů a osm rytířů.⁸³ Kutnohorský sněm tak v březnu 1485 fakticky uzavřel husitskou epochu a zároveň uvolnil prostor k politickému zápasu mezi královskými městy a šlechtou o podobu stavovského státu. Oslabený panovník, jenž navíc roku 1490 přenesl svou rezidenci do Budína, do něho zasahoval sporadicky a s malým účinkem.

Církevní a náboženská komponenta husitského reformního úsilí zůstala dočasně omezena na českomoravský prostor. Původní univerzalisticky koncipovaný program v daných podmínkách naplnit nemohla. Utrakvismus, ač mezinárodně izolovaný a vnitřně rozštěpený na umírněný a radikální proud, však přesto prokázal svou životnost a setrval na svých zásadách. Pomineme-li Jednotu bratrskou, neopustili kališníci středověký princip jednotné křesťanské církve, za jejíž složku se, i přes všechny odlišnosti i reformní přesvědčení, nadále považovali. Nástup velkých evropských reformací po roce 1517 přinesl dědicům husitského odkazu dějinnou satisfakci a zároveň pro ně představoval výzvu, s níž se museli vyrovnat.⁸⁴